

ЛИТЕРАТУРАДИН ЧИН

**«БАХТЛУ ЖЕДАЙ
ИХТИЯР АВАЧИЗ**

УЪМУЪРДИН АГЪВАЛАТАР

**МУЪГЪУЪББАТ
АВАЧИР ЖЕННЕТ**

ДАГЪУСТАДИН

АВТОНОМИЯДИН 100 ЙИС

СЕГЪНЕДИН БИЛБИЛ

ГАЛЕРЕЯ

**ХУДОЖНИК,
УСТИАР,
ПЕДАГОГ**

**Дагъустандин
дишегъли 4/2021**

"Каменная чаша". Хунзахский район

Вири ви Ггиле ава

Цинин гатуз Дагъустандиз туристар сел хъиз атана. Амма абурун сезондин эвел са акъван аваранди, баркаллуди хъанач. И кар чаз соцсетра хъайи къал-макъалди къалурна. Зи фикирда авайди майдин лап сифте йикъарилай Дагъустанда хъайи Наталья Рудовадин къилел атай агъвалат я. Инстаграмда эцигнавай шикилрай аквазвайвал, эвел актриса гейран хъанвайтIа, гуьгъуьнлай ада мад вич чи республикадиз хкведач лагъана туба авуна. Чина обществанный чкайра туалетар авач лагъана ада ганвай къейдериз дагъустанвийри чпин назавилер векъивилелди къалурна.

Гелбетда, инсанар ял ягъиз Дагъустандиз атунихъ себар ава. И себар лап ашкарабур я. Им сифтени сифте коронавирсидихъ галаз алакълалу яз къецепатан уьлквейриз финин гъакъиндай къабулнавай серенжемар; чиниз къезвай мугъманар патал фикир желбдай, чебни багъа тушир салан майваяр ва емишар бул хъун я; мадни, риваятривни къисайрив ацIанвай чи вилайтди, са шакни алачиз, вирибур гейранарзава.

Эхъ, чаз чизва: Дагъустандин экономикадиз къуват гузвай къетIен чешмейрикай сад туризм яз гъисабзава ва и жигъетдай бес къадар кIвалахни тухузва. Анжах инал маса суал къеззва: туристар къабулиз чун гъазур яни, и карда чухъ бажарагъ ва ашкъи авани? Им элкъвена жувахъни галукъдай пая хътин месэла тирдал са кIусни шакни къведач. И кардин гъакъиндай машгъур актрисадин беъем

эдеблу туьрукъди кутуг тавур жуьредалди къабулуну керчекдиз шагъидвалзава.

.. И мукъвара интернетда кIелай са притча заз пара бегенмиш хъана. Чидач ам винидихъ лагъай келимайрихъ гъикъван къазватIа, амма вучиз ятIани зи рикIел ам хтана. «Къадимзаманада са арифдар хъана. Адан патав меслятар ийиз инсанар къведай. Вирибуруз ада куьмекдай, инсанри адал ихтибардай. Вичин яшдиз, уьмуьрдин тежрибадиз ва камаллувилиз килигна, адаз еке гъуьрметдай. Ингъе садра са пехилбегдиз и арифдар гзаф инсанар алай чкадал беябур ийиз кIан хъана. Вичин ният къилиз акъудун патал ада тамам план туйкIурна: «Зун чепелукъ къуна, кIевнавай капашда аваз арифдардин патав фида, ахпа адавай хабар къада: «Зи капашда авайди чан алай чепелукъ яни, тахъайтIа къенвай? Эгер арифдарди чаналайди ялагъайтIа, за тIарамдиз кап капув агудна, ам рекъида, ахпа гъилер ахъайна чи чIехи арифдар ягъалмиш хъана, лугъуда.

Эгер арифдарди чепелукъ къенвайди я лагъайтIа, за капар ачухда, чан алай, сагъ саламат чепелукъди лув гуда ва за лугъуда: «Чи чIехи арифдар ягъалмиш хъана». Пехилбегди гъа икI вичин ният къилиз акъудна. Чепелукъ къуна, ам арифдардин патав фена. «Зи капашра гъихътин чепелукъ ава?» - хабар къуна ада. Арифдарди жаваб гана: «Вири ви гъиле ава».

Чнани аннамишна кIанда: «Вири чи гъиле ава».

Наида КЕРИМОВА

Гъи девир хъайитIани, гъихътин редактор къиле хъанатIани, газетди вичин кIвалах намуслувилелди къилиз акъудна. Гъавилай халкъдиз ам кIан хъана ва гъар са кIвализ хкведайвал кхъиз хъана. Дяведин четин йисара ва адалай гвяниз газетдин чинриз акъатзавай макъалайри халкъдин руьгъ хкажзавай ва мягкемарзавай.

РИКИН ТIАЛ..... 8

Партизанрикай фашистриз кичIе тир, гъавилай инсанар лап инсафсузвилелди рекъидай. Къуншийри бици Сашенька душманрикай кIевирдай. Бес адан буба партизан тир хъи. Амма са юкъуз гъикI ятIани бици руш немсерин вилериз акуна, анжах аялдиз къаст ийиз гъил фенач. Аял акур фашист са кIус инсаф авайди хъана, гъилин ишарадалди там галай пад къалурна – катун меслятна.

ЯШАЙИШДИН МАКЪСАД ЧИРУН, ШЕЙЭР КIВАТIДАЙ АШКЪИ ВА СИЯГЪАТ АВУНИЗ МАЙИЛВАЛ... 10

Анжах халисан иман – им сифтени-сифте Алагъдиз гъакIан «буьркъуь» муьтIуьгъвал ваь, гъакIни гъар са касдин пак везифа тир, инсаниятдин буржи тир вири къайдаяр чи гъар йикъан яшайишда фикирда къун я. Мисал яз, килигин чун итимдинни дишегъилидин аллагъдиз талукъ тайинвилериз. Аллагъди итим чепедикай туйкIурна, адаз уьмуьр ва акъул гана. Гуьгъуьнлай итимдин кIараб ва пакун тIвал ишлемишуналди дишегъли арадиз гъана.

ЯШАМИШРАЙ УЬМУЬР! 34

2008-йисуз Амината еке агалкъунралди докторвилдин диссертация хвана, адакай онкогематологиядин хиле зурба ачухун хъана. Профессор Андрей Иванович Воробьева, адан докторвилдин диссертациядин илимдин консультантди, Аминатаз сифтедай лагъанай: - Вун клева гъатда, тема четинди я, икъван чIавалди садани къачунвайди туш. - Залай алакъда, - куьруь жаваб гана Амината, гъатта идалди вичи хивез къачузвай жавабдарвилайкай кичIе хъанвайтIани.

Агъ, гъихътин жуьреба-жуьре рангар,
гъихътин сфетар ава и дуьньяда! Ам
мадни дериндай, мадни гегъеншдиз чир
жердавай чна чи фикиррин ва гъиссерин
аламатдин садасвал (гармония) къатлузва,
чи руьгъ хкажзава, чандик цийи къуватар
кутазва ва чаз уьмуьрдикай мадни члехи
лезет хкудиз клан жезва.

БАХТЛУ ХЪУН

Ихътин веревирдар зи къилиз Динара Эминовадихъ галаз гуьруьшмиш хъайила атана. Ам лезгийрин С. Сулейманан тварунихъ галай музыкадинни драмадин Гостеатрдин директор я.

Адет яз, руководителар вири дуьгмеяр туна члагайдиз алуکلнавай фагъумлу ксар я. Амма зи вилик сивик мили хъвер квай, вичин клвалахдин гъар са сир чаз ачухиз гъазур милаим дишегъли акъвазнавай. Чна суьгъбетарзавай члавуз кабинетдиз клвалахдин юлдашар къвез теартдиз талукъ важиблу месэляяр гъялиз хъана. Динара Мурадовнади лагъайтла, вири и месэляйра иштиракзавай ва важиблу терефрал фикир желбиз, дуьзгуьн къарар къабулзавай.

– Квехъ халис кинозвездадин къаш-къамат ава! - гъейранвална за. Амма Динара вичиз хас тирвал миллиз хъуьрена.

– За садрани театрда клвалахда лагъана фикирайди туш. «Финанс и кредит» пешедай ДГУ акъалтларна. Гъеле 2 лагъай курсуна амаз клвалахиз башламишна, жув кар алакьдай кас яни, тушни чирун патал.

Гъа икI, 1999-йисуз жегъил пешекар яз за Дербентда казначействодин федеральный управленида зегъмет чIугваз башламишна. Сифте кассир яз, ахпа казначействодин пешекар яз, гуьгъуьнлайни - къилин казначей яз. Везифайрив жавабдарвилелди эгечIзава лугъуз, руководство залай гзаф рази тир. Куьрелди, гележегдин рехъ гъихътинди жедатла тайин ва ачух тир. Амма уьмуьрдихъ вичин дегишвилер ава. Эвелдай чун Динара дидедиз хъайи Москвадилай эгечIин. Адан буба Мураддин АбдулнатIифовича Москвадин силисдин органра клвалахзавай. Диде Гуьлтават ПIагъирбековна аялрин бахчадин заведиш тир. Абур къведни Къурагъ

райондай я, - гзаф хушдиз лугъузва Динаради вичин диде-бубадикай,- анжах жуьреба-жуьре хуьрерай. Буба ЛукIарикай, дидени - Агълабрикай. Абуру чахъ галаз гъамиша члехибрув хъиз рафтарвилер ийидай. Заз чиз, ихътин тербиядал анжах дамах ийиз жедатла, вучиз лагъайтла гъеле чуквардик кумаз эркек аялди вич итим яз, бицIи рушани кайвани яз гъиссзава. Заз халис дагъви тербия гана. И карди заз гъикъван четин хъайитлани неинки яшайишдин тIалар-квалар алудиз, гъакIни жуван къилих хуьз, ам мадни лигимариз куьмекзава. Заз Москва гзаф кланда, ам зи аял чIаван шегъер я, иниз зун гъамиша рикIик лувар кваз хквезва. 1993- йисуз чи хизан ата-бубайрин ери- бинейри чпихъ чIугуна.

– За а чIавуз Москвадин 8 класс акъалтларнавай,- рикIел хкизва Динаради. - Дербентда жуван классда авай аялрихъ галаз фад вердиш хъана.

Цийи ерийри Динаради еке таъсирна. Адан къатлунар хци ва мягъкем авуна. Ада вич шегъердин и члехи хизанда истеклу багъри кас хъиз гъиссна.

– Чун чимивал клани халкъ я- миллиз хъуьрезва Динара. Чаз чи умуми клвал-югъ багъа я, чна сада-садаз куьмекзава, сад-садан даях я.

Динара Эминовади лезги театрдихъ галаз вичин клвалах гъикI башламиш хъанатла рикIел хкизва.

- Заз чидай чи рикI алай театрдихъ гъялна кланзавай гзаф важиблу месэляяр авайди. Амма заз директорвилин къуллугъ теклифайла, зун фикирлу хъана, за жуван гуьбуьхъ галаз меслят авун къетIна. Динара патал Заур Эминович гъакIан уьмуьрдин юлдаш туш, ам мягъкем далу, члехи муьгъуьббат, ва къайгъударвал, акъалтIай

кесер, гуьрмет, риктин гиссер сад яз санал яшамии хъйи йисар я. 20 йисуз санал яшамии хъанатлани, чи арада «зиди, види» авач. Чун патал вири умумиди - чиди я.

Къе Заур Эминовича республикадин минимушестводин регъбервал ийизва. Виликдай ам Дербент шегъердин администрациядин къилин заместитель тир. Гуьл рази хуникди, Динаради вичиз ганвай теклиф къабулна. Цийи директор театрди хушдиз къаршиламишна.

– Заз чизвай, театрда гзаф крар дибдай дегишарна кланзавай. Коллективдихъ галаз сифте гуьруш хъайила, за чи кВалахдал нур, абур атун патал заз гъар са юлдашдин куьмек чарасуз герек тирди къейдна. Коллектив зи гъавурда акбуна. Гъил-гъиле къуна кВалахна. Нетижарни писбур хъанач.

Гъаклан къуру гафар-члалар тахъун патал директорди зун театрда къекъурна, талукъ тадаракар авай гегъенш залар, цехар, театрдин цийи сезондин тамашаяр патал гъазурнавай макетар ва эскизар, экверин ва сесерин тадаракар, гъатта инай-анай эвер гана къевзвай режиссерар патал «мугъманханадин» нумраяр къалурна.

Санлай къачурла ибур директордин ихтиярда авай члехи майишатдин куьлуь-шуьлуьяр я. Итижлу хъана, за хабар къуна: Директорвилин кВалахни яратмишунин кВалах сад-садавай чара яни? Динара Мураддиновнади коллективдин тешкиллувилн ва

яратмишунин кВалахар сад яз къиле физвайди ашкара тирди къейдна. Директордин фикирдалди, театрдин къилин режиссер Казбек Думаев яратмишунин цийи рекъер-хуьлерихъ къекъевезва, цийи авторар жагъуриз, гилан аямдин истемишунрив къадайвал тамашаяр эцигунин карда жегъил бажарагълу режиссерар желб ийиз алахъзава.

– Театр гъакъикъатда чи культурардин уьмуьр вичелди алчуд жезвай руьгъдинни ахлакъдин гинг я, – веревирдзава Динаради. – Завай гилан аямдин Москвадин театрдин члехи сегънейра эцигзавай тамашайри зун рази ийизва лугъуз жедач. Абурукай гзафбуру къазанжидихъ галтугиз усал, шит тамашаяр эцигзава, критикрини бегъем жадувалзава.

Театр мисклин яз амукъун лазим я, – кевелай инанмиш я Динара Мураддиновна. Лезги театрда лагъайтла, тамашаяр гъам театрдин режиссерри, гъамни С. Тулпаров, Б. Джумакаев, Д. Гъабибов, А. Батыров хътин Дагъустанда машгърустадри сегънеламишзава. Абур вири «гъвечли шегъеррин театррар» федеральный проектдин сергъятра аваз къиле тухузва.

– Чахъ Россиядин жуьреба-жуьре чкайрай режиссериз эвердай мумкинвал хъанва, – лугъузва директорди. Мукъвал ва я яргъал къецепатан уьлквейрин театррихъ галаз кВалах тухвайла культурин алакъаяр арадал къевезва. ИкI чна Н. Думбадзедин «Зун, баде, Илико ва Илларион» роман сегънеламишна, ингушрин режиссер И. Базоркина Б. Шадыжеван «Къизилдин раб» («Золотой укол») тамаша чи театрдин сегънеда къалурна.

Гьам машгьур актеррин тухумдикай , гьамни жегьил устад сегьнедин актеррикай ибарат театрди лап муракаб репертуар бажармишдай мумкинвал ава. Чехи пай актерриз лайихлу тварар, гьурметдин грамотаяр, дипломар ганва. Д.Эминовади кьейдзавайвал актеррин труппада неинки ДГУ-дин махсус факультет акьалттарнавай актерар ава. 2022 - йисуз твар-ван авай Щукинский театрда лезги театр патал кьилди курс кардик кутада. Мадни важиблуди а кар я хьи, эхиримжи йисара театрда эцигзавай тамашаяр тамам аншлаг аваз кьиле физва.

За хабар кьазва: Гилан аямдин милли театр кьез гьихьтинди яз аквазва?

– Бягьс чугваз алакьдайди, – фикирни тавуна жаваб гана Динаради, – герек тамашачидиз меркездин ва меркездилай кьерехда авай театррин арада авай тафават чир тежен.

За мадни хабар кьазва : Театрдин искусстводикай лап хьсандиз чирвилер авай, тахьайтла гьар сеферда актерди абур искусстводин вини дережадиз хкажна кванзавай тамашачияр авани?

– АкI тахьайла искусстводин метлеб вуч я? – жаваб гузва ада суалдиз суалдалди. Чна чи актеррин арада и ихтилатар гзаф ийизва. Яратмишунрин карда са жуьрединни эхир эцигна виже кьведач.

Театрди вири кьезва. Чехибур, юкьван яшдин инсанар, жегьилар, им гзаф важиблу кар я. Эхиримжи вахтара чи коллектив Москвадин жегьилрин РАМТ театрди галаз сих алакьада ава ва жегьил тамашачийрихь галаз кваллахунин карда абурун хьсан тежрибадикай менфят кьачузва. Динара Эминова инанмиш я, «Культура» нацпроектдихь еке мумкинвилер ава. И жигьетдай гьар са коллективдивай вичин

сотрудникар Санкт-Петербургдиз, Москвадиз, Краснодардиз ракуриз жеда. Театрдихь исятда алай аямдин хьсан театральный гадаракар ава, абур федеральный сегьртда аваз кьачунвайбур я. Исятда тамашачийривай неинки хьсан еридин сесерикай, синхронный таржумайрикай, сценографидикай, мадни дебда авай технологийрикай мумкинвал кьачуз жеда.

Кар алай месэла ам я хьи, финансрин рекьяй гьукматдин федеральный программадин гьисабдай 2 тамаша эцигиз жезва, 2 тамашани бюджетдин такьатралди. Идалай гьейри лезги театрди пулдин куьмекар гузвай театрдин тешкилатрихь галаз сихь алакьаяр хуьзва. Абурун гьисабдай гзаф актерриз уьлкведин хьсан санаторийра - Сочида, Кисловодскда, Калининградда, Железноводскда чпин сагьламвал мягькемардай мумкинвал жезва. Им Россиядин машгьур актерар тир Евгений ва Мария Мироноврин, Игорь Верникан ва Леонид Ярмольникан куьмекар гудай «Артист» лугьудай искусствойрин деятелар патал тешкилнавай фонд я.

– КIвал бажармишиз агакьзавани? – суалзава за.

– Агакьзава, – жаваб гузва Динаради, – чи хизанда гьар са декьикадиз кьимет ава, ва вири чпин графикда аваз яшамиш жезва.

Хва Шихамед Эминов медалист, отличик, Саратовдин юридический академидин студент я; руш Алияди 3 лагьай классда келзава. Вири сад-садахь галаз кьунвани? Садра заз гьуьлуь мисалдин гафардалди лагьана, - милиз хьуьрезва Динара, - «паб - гардан я», и гафар зи рикел уьмуьрлух алама. Хизан? Гьеле гьихьтинди. Ам цаваривай тлалабна чилерилай жагьай хьтинди я. Чун саналди бахтлу я.

Айшат ТАЖУДИНОВА

Фейзудин НАГЪИЕВ

ХАТРУТ ТАРЦИН МАНИ

СтIал Сулейманаз бахи.

Хуьруьз мус хтайтIани, зун эвелни-эвел Къилиж халудал къил чIугваз фида. Къилиж халу эгъли, субай итим я. Вич рахаз гъяз авачир, атIугъай къаматдин инсан хъиз акуртIани, адахъ гзаф хъуьтуьл рикI ава.

Къилиж халудиз акъван махар, къисаяр, халкъдин манияр, дегъ девиррикай вакъияяр чида хьи! Адан къиле, мефтIера зурба са ктабханада къван затIар ава жеди. Идалайни гъейри, ада устадаказ кфил, туьтек, зурна, тар, чуьнгуьр ягъда. Ада гъатта и алатар вичини илигда. Пагъ, квез Къилиж халудин гъилерал чуьнгуьр къугъвадай саягъ акуртIа!

Дегълиздин цлахъай куьрснавай и куьгне чуьнгуьр акурла, зи рикIиз жуван багъа дуст акур хъиз, гъакъван шад жедда. Девдегъдин хътин яргъи-шуькIуь тум... чуьхвердин пад хътин куг... булахдин ширшир хътин севт... Чидач, зи рикIевай сирлу дердерикай, ялав квай гъиссерикай и чуьнгуьрдин къуд симиниз гъинай хабар жедатIа...

Къилиж халуди муькIуьвилевди чуьнгуьр куькдик кутада, гумади ртIай спелривай кIанчIал тIуб гуьцIна, гуьса вуч ятIани рикIел хкизвайди хъиз, са геренда кисда. Ахпа къве вилни акъална гъилер чпин ихтиярда твада...

Гатфарин ракъинин чим хъиз кужумда чуьнгуьрдин баядар зи рикIи...

— Чан Къилиж халу, — тIалабна за, — вуна заз алатай гъилера хиве къур къиса вуч тир, гъам ахъая-ман. Чуьнгуьрдикай. РикIел аламани?

— Вучиз аламач къван. Алама, хтул, — чуьнгуьр метIерал эцигна ада. — Де ятIа атIа хъуьцуьган къачу, ацукъа, ихтилат, яргъиди жедда, — Къилиж халуди биришир хвалар атIанвай пел тIушунна. Налугъуди, ада вичин фикирар са тартибдиз хкизва.

— ГутIа фад алатай вахтара, хтул, чи чилел са пехъи ханди идара ийизвай. Я хъвер, я шадвал, я мани адаз кIандачир. Гъахътин мердимазар тир.

Амма мани такIан лезги жедани? Къекъведай ашукъар хуьрера. Азадвеликай, зулумдикай, муьгъуьббатдикай куз-куз маниярлугъудай.

— Мецер атIутI! — эмир гана ханди вичин жаллатIриз.

Амма мани я бамишиз, я батмишиз, я къена кучудиз жери затI туш, хтул.

Ашукъри хурарал чуьнгуьрар хкажна ва чпин манияр генани гужлудаказ давамарна.

— ВегъцIуз вири чуьнгуьрар! — мадни пехъи хъана хан.

Амма Лезгистанда, хтул, хатрут тарарни гзаф авай, чуьнгуьрар илигдай устIарарни. Хъувуна устIарри мадни ван алай, мадни севт квай чуьнгуьрар. Манийри вири чилел лув гана.

— АтIана куг вири хатрут тарар! — къизмиш хъана хан. Са хатрут тар туначир жаллатIри чилел. Вири тергнай. Анжах са кесибди вичин гъаятда хатрутдин таза къелем хвенай. Самарин маркунин къене чуьнуьхна.

Варцар, йисар фена... Къуьзуь хан адан хци эвезна. Акъалтна къелемдикай зурба са тар хъана. Тан гъаятда, хилер куьчедда авай тар. Адал гзаф ширин ва ири хатруттар жедай. Вири жемьтди абур недай, нутIуфаяр, мехкIуьтар гъазуриз метер ргадай...

Тарцин иеси къуьзуь Устадин кIвализ къуншияр хуьруьк кIватI жедай. Ина абуру чпин дерди-бала гъялдай, чуьнгуьрдин ширин авазриз яб гудай.

ЖаллатIри чуьнгуьрар кудайла къуьзуь Устади вичин гъилерин амарат кIеве чуьнуьхнай. «Герек атайтIа, — лугъудай ада чуьнгуьрдиз, — чун санал рекьиде. Къведни къуьзуь хъанва чун...»

Эхирни хабар агакъда хандал, бес фалан касдин гъаятда хатрутдин тар ава.

Дили жедда хан: «Ам вуж ятIа, зи буба хандин эмирдал амал тавур къачагъ, инал гваз хъша ам!»

Нуькверри гъасятда къуна къуьзуь Уста хандин патав хкана.

— Ваз тутун тарар битмишарун къадагъа тирди чизвачни? — вилер яру авуна ханди.

— Чизва, хан, — сабурлувилелди жаваб гана къуьзуьда.

— Чиз хъайила, вуна хандин фармандизни килиг тавуна, гъаятда тутун тар вучизхуьзва?

— Тар я къван, чIал течир. ЭкъечIна вичиз асанти чкадилай. Зи гъаятда, ви вилятда. Я зал алуькнач, я хандин фармандиз килигнач. Зани жуваз аллагъдин патай атай и

рузи вирагъметлу бубадин накъвадиз хийир-дуъаяр гъиз адалай садакъя яз вилайтдиз пайна. Ви бубадизни, жувазни суваб къазанмишна.

Хандиз вичин вилик, кIусни кичI квачиз, къвазнавай и камаллу къуъзеказ хълагъдай гаф жагъанач.

— Зи мулкара битмиш хъйи гъар са затI зиди я! — куътягъна ханди.

— Эхъ, хан, вун сагърай! Вири вибур я! — къул чIугуна къуъзека.

Пакад юкъуз хандин нуькверри къуъзуьдан бицIи гъаятни жаланар алудна хандин мулкарик кутунай... — Къилиж халу са геренда кисна.

— Хандив вахкудалди а тар атIана кIандай! — лагъана за.

— Ва-аъ, хтул, — къалин рехи ра-цIамрикай килигна Къилиж халу. — А тарцин тумвири Лезгистанда чкIун хъвуна.

Къуъзека вич рекъидайла авай са хтулдиз ихътин веси тунай: «И чунгуьр хуьх... Им ви халкъдин эдеб я. Ханар, девлетар, вахтар — вири дегиш жеда.. Анжах хъсанвал гъа-мишалугъ амукъда. Вичин чIал, эдеб, руьгъ хвейи халкъни мидаим я...»

— Агъа «Тутун там» вуча, гъа там буба кучудай накъвара хтулди ктурди я. Аникай къе къуъзуьдаз чан алай эбеди гуьмбет хъанва.

— Бес а чунгуьрдин къисмет гъикIхъанай, Къилиж халу?

— Чуьнгуьр къедалдини сагъ ама. Ингъе, — Къилиж халуди мегърибанвилелди чуьнгуьрдила капалтадна. Ахпа дамахдивди вилер агажна заз килигна, — хтул вич зи ата буба Къилиж тир лугъуда.

Гилад чир хъанвай заз, куьз Къилиж халудиз и куьгъне чуьнгуьр гъакъван багъа тиртIа... Гилад чир хъана заз а чуьнгуьрдин къвалал кхъенвай «Тутун тарцин мани» — гафарин сир...

— Вичин ранг девирри чIулаварнавай и чуьнгуьр анжах са Къилиж халудин тухумдин аманат тушир..., ам гъакIни зи халкъдин тарихдин са кIус тир...

...Хуьруьн ценерив экIяй хъанвай «Тутун таму», пакаман шагъвар акъурвалди, Къилиж халудин чуьнгуьрди хъиз ширин-ширин манияр лугъуда. А манийри Терсепулдин дугунай къарагъна агъадай винелди Шаркурдин ва Гъуцаркурдин кукIушра акъадалди лезги чилел лув гуда...

«Лезги газетдин» 100 йис

Лезги халкъдин уьмуьрда газет чапдай акъатун лап революциядихъ галаз гекъигайтIа жеда. Газетни халкъдин савадлувиле, акъул-камалвиле, медениятда, эдебиятда ва вири халкъдин яшайишда революция къурмишун тир. Четин девирда, гъеле авам халкъар уьлкведа къиле физвай вакъийрин, гъукуматдин политикадин гъавурда авачирла, газетди халкъ гъар са куьнин гъавурда тунин важиблу кар вичин хивез къачуна. Ликбезарни тешкилнавай, школяярни ачухнавай, ятIани лезгийр гъеле уях хъанвачир. Къезвай хабарар садаз аксибур тир. Артелрикайни колхозрикай чIуру ихтилатар гзаф жезвай.

И четин девирда «Лезги газетди» ва адан сифтегъан коллективди вичин сес хкажна ва халкъдиз дуьз рехъ къалурна. Сифтегъан редактор Гъ. Гъажибегова эвелни эвел хъсан чирвал ва савадлувал авай ксар кIватIна. Виридан буржи сад тир: халкъдихъ гъакъикъатдин

дуьм-дуьз хабарар агакъарун. И кар абуру неинки къилиз акъудна, гъакI гележегдин журналистрини абурун баркаллу крар давамарна.

Гъи девир хъайитIани, гъихътин редактор къиле хъанатIани, газетди вичин кIвалах намуслувилелди къилиз акъудна. Гъавилай халкъдиз ам кIан хъана ва гъар са кIвализ хкведайвал кхъиз хъана. Дяведин четин йисара ва адалай гъяниз газетдин чинриз акъатзавай макъалайри халкъдин руьгъ хкажзавай ва мягкемарзавай.

Къейдна кIанда хъи, газетди халкъдин меденият ва образование вилик финин кардани зурба роль къугъвана. Яваш-яваш чкайрилай хуьрерин мухбиррин кIвалахни кардик акатна. Абуру хуьрера меденият, образование гъикI дегиш жезватIа кхъизвай. Идалай алава яз газетдин къуллугъчийри гъар йисуз хуьрерин мухбирар галаз районар совещанияр тухуз хъана, анал важиблу месэляяр гъялзавай ва мухбирриз къиметлу теклифар

гузвай. Лап хъсанбуруз кьиметлу пишкерар ва грамотаяр гуз хъанай. ИкI хуьруьн мухбирар редакциядин патав са коллектив хъиз тупламишзавай.

Кьилди кьейд ийиз кIанзава газетди чи шаирриз ва писателриз гайи ва исятдани гузвай куьмекдикай. Алибег Фетягьовалай ва Зияудин Эфендиевалай башламишна Хуьруьг Тагьиран, Ш.-Э. Мурадован, А. Саидован, И. Гьуьсейнован, М. Гьажиеван, А. Магьмудован ва гзаф масабурун сифте эсерар халкьдихь агакьарайди гьа и хайи газет тир. Кьенин юкьузни газетди и кар давамарзава, чагь аялрин сифтегьан камарни газетдин чинрилай башламиш жезва.

Ихьтин гекъигунрикIел хквезва: лугьуда хьи, урус писателар Гоголан шинелдикай хкечIна. Лезги писателар лагьайтIа, лезги чIалал акъатзавай багьри газетдин чинрай пайда хъана.

Газетдин чинра шаирар ва писателар патал жуьреба-жуьре конкурсар тешкилзава ва гьалиб хьайибуруз талукь тир пишкешарни гузва.

Газетди датIана чи машгьур шаиррин ва писателрин юбилеяр кьейд авуникни вичин пай кутазва. ИкI, Етим Эминан, СтIал Сулейманан ва маса писателрин юбилеяр авторрикай гегьенш макъалаяр, абурукай чпикай ва яцIийиз жагьай эсеррикай кIелзавайбур хабардар ийизва. Редакциядин кьуллугьчийри юбилеярин мярекатрани чкайрал фена иштиракзава.

Чи халкьдин чIехи пай хуьрера яшамиш жезвайди фикирда кьуна, газетдин кьуллугьчийри гьамиша хуьруьн майишатдизни кьилин фикир гуз хьайиди я ва гилани гузва. Алатай девирдиз сиягьат авуртIа, чаз газетдин чинрай хуьруьн майишатдин кIвенкIвечийрикай кхьенвай очеркар, макъалаяр аквада. Генани чи шаиррини композиторри абур машгьурзавай шиирар ва манияр сифте газетдин чинра чапдай. РикIел хквезва ихьтин манияр: «Дорярка Суна», «Трактористка Секне» ва масабур .

ЧIал хуьнин месэладиз газетди иллаки чIехи дикъет ийизва. «ЧIал

ама, халкь ама», - кьейдзава газетди. Гьавилияй эхиримжи йисара гьам Махачкьалада, гьам Кьасумхуьрел тухузвай чIал вилик тухунин месэлайриз талукь конференцияр тешкилуни карда газетди вичин пай кутазва: докладар авунилай гьейри, газетдин чинра конференцидин нетижяяр кьазва, мадни конференция жедалди вилик шегьеррин ва хуьрерин школьникрин арада хайи чIалай олимпиадаяр тухузва ва кIвенкIвен чкаяр кьурбуруз пулдин пишкешар, грамотаяр гузва.

Мад са кар кьейд тавуна жедач. И четин девирда, кIелзавайбур кьвердавай тIимил жезвайла, газетдин руководстводи электронный кьайдадин газетни чапзава. ИкI хьайила, «Лезги газет» неинки са Дагъустанда, Россияда, виликан чи республикаяр тир, кье кьилдин государствояр хъанвай сергьятра авай лезгийривай, гьакI кьецепатан уьлквейрани – Турцияда, Германияда ва масанрани кIелиз жезва.

Идалай гьейри «Лезги газетди» чи уьлкведи яргьал чкайра авай ватангьлийрихь галаз алакьаяр хуьзвава хайи чIал чириз кIанзавай абурун аялар патал махсус ктаб чапнава. Баркалла и кардай ктабдин авторар тир М. И. Ибрагьимоваз («Лезги газетдин» кьилин редактор) ва К. Н. Ферзалиеваз («Лезги газетдин» кьилин редактордин заместитель).

И мукьвара Дербентда Лезги театрдин дараматда лезги прессадин I-фестиваль кьиле фена. Анай чапнавай репортажри шагьидвал ийизвайвал, ам лап вини дережада аваз кьиле фена. Мумкин я, гележегда ихьтин фестивалар ва абурун сергьятар генани гегьенш хьун ва газетдин кIвалах мадни вини дережадиз акъатун.

Акваргьаларай ихьтин серенжемри газет кхьидайбурун кьадарни гзафарда ва чкайрал алай мухбиррин кIвалахдикни гьерекат кутада.

Газетдин редакцияди школада кIелзавайбурни рикIелай ракурзавач, абур патал мукьвал-мукьвал конкурсар, тотальный (вири халкь патални) диктантар тешкилзава.

Гила, вичин 100 йис кьейд ийизвайла, за кьилди жуван ва чи журналдин редакциядин патай «Лезги газетдин» коллективдиз и чIехи юбилей мубаракзава ва абуруз чандин сагьвал, хизанда бахтлувал, халкь патал галатун тийижиз зегьмет чIугун ва кIелзавайбурун кьадар пуд сеферда артух хьун тIалабзава.

Кьуй куьне фикирда кьунвай вири планар кьилиз акъатрай ва халкьдин арада газет мадни сейлиди, мадни багьриди хуьрай. Куь газет гьар са лезгидин кIвале мугьман хъиз ваь, жуванди хъиз кьабулрай!

НАИРА ИБРАГЬИМОВА

Риклин тлал

Ажайиб затІ я уьмуьр... Чалахъ тежер къайдада инсанрин уьмуьрар алакъаламишиз, къисметар садариз, ада чун акІ гьейранарзава хьи, гьатта виридалайни чІехи, аллагьдин патай пай ганвай устІар ихтилатчидин фикирдизни ахьтин агьвалатар къведач.

Гъа ихьтин фикиррик акатнавай зун, Александра Григорьевна Темировадихъ галаз гуьруьш хъайила. Яраб ам гьинай ятІа: винел патан акунар дагъустанвидин бур тир: мичІи чІарар, эсерлу чинин акунар, лап гъа рахунин тегьерни кваз... – Дербентжув, – хъверзава ада.

Дагъдин макан, дугъриданни, ам патал хайи ватан хъана. Ина ада хизан кутуна, къайгъудар уьмуьрдин юлдаш ва къуд аял хана. Гележегдин гъуьлухъ галаз гуьруьш ада хъвер кваз рикІел хкизва. Абур дуьшуьшдай таниш хъана. Александрди Краснодарда пищевой техникумда кІелзавай ва Дербентдиз ам, тежриба хкажиз, чкадин консервийрин заводдиз атанвай. Лап хуш хъанай адаз и чка: рикІиз чими шегьер, кудай рагъ, мегърибан гъуьл ва масадан дердиникай хабар къадай, герек хъайитІа, куьмекдиз къвез гъазур тир, ачух рикІин ва гьиссерин инсанар.

– Гуьсейназ зун акунамазди кІан хъанай, чун къуншидал яшамиш жезвай – рикІел хкизва Александра Григорьевнади. – Адаз кичІе тир са ни ятІани зи хатур хаз, гъамиша зун гуьзлемишдай. Гьиниз зун фейитІани – гъана гъамани жедай. Гъа икІ зани адаз фикир гуз хъана. Геждалди чна чи гьиссер ахтармишнай. Ада депода кІвалахзавай, гъанай армиядизни фена. Амма чна кагъазар кхъизвай. И вахтунда за Псковда кІвалахзавай, ада Ленинградда армиядин жергейра къуллугъ ийизвай...

Гъуьлуьндиде-бубадиз, гьелбетда, свас жуванбурукай кІанзавай, - лугъузва Александрди, - буба – иранви, диде – азербайджанка. Амма чи муьгъуьббатди абурун рикІерни

муьтІугъарна. Зунни абуроз свас ваь, руш жез алахъна.

Сифте велед жегьил хизандин – руш Гуля, Псков шегьерда хъана. Исятда ам Белгородда яшамиш жезва. Ада Шухован тІварцІихъ галай технологиядин университетда декоративно-прикладной искусстводин ва халкъдин сеняткарвилин факультетда тарсар гузва. Руш Аидади ДГТУ акъалтІарна, вичин пешедай кІвалахзава. Аидадиз Астрахандин архитектурадин университетда кІелзавай агакьнавай рушни ава. Рухвайрини шадарзава: Вадима Дербентдин са карьерда зегьмет чІугвазва, Эдуард – токарь я. Амма рикІиз чимивал гузвай бур – зи хтулар я. Хизан чи чІехиди я, - хъверзава Александра Григорьевнади, - зинни итимдин мурад – аялар тир, абур чна кІанивилев, садвилев ва къайгъударвилев ацІанвай хизанда чІехи авуна.

Адет тирвал, чна чай хъваз яргъалди ихтилатар ийизвай, алатай вахтарикай, феи уьмуьрдикай... адаз рикІел хкиз четин тир уьмуьрдикай...

– ...Бес гъамани зи уьмуьр я хьи, - лугъузва ада. – Ам рикІелай алудиз тежедай уьмуьр я. Зун Брянскда дидиз хъана. РикІел алама, тамар чи ахьтин къалин бур тир хьи, рекъелай алатайтІа – квахъда, рехъ жагъин хъийидач. А вахтунда чи кІвал алай чкадин патав ракъун рехъ гвай. Гъа икІ, дяве башламиш хъайила, чун ракъун рекъиз мукъва яшамиш жезвай.

– Агъ, гьикъван кичІе тир хьи чаз, лап зегъле фидай, - рикІел хкизва чи макъаладин игитди, - фашистри ислягъ халкъ хура туна Клетня поселокда авай концлагердиз тухудай. Лагердиз чи лап мукъва ксарни ават-

на: Дуня хала ва зи халадин рухвар, аял къил гадаяр. А вахтунда немсери зегьмет чІугваз жедай гъар са кас Германиядиз ракъурзавай, рикІел алама гьикІ чна гъам чІугвазвайтІа. Мад чаз я Николай, я Алексей ахкун хъувунач. Зегьмет чІугуниз такъат авачирбуруз фашистри фу гун гъаваян кІвалах яз гьисабзавай. Язух инсанри векъ, дувулар незвай, са вуч ятІани абуроз ара-бир цацар алай симинин а патай гадардай. Ада вичин фикирда гъамишалугъ яз амукъай са вакъиа рикІел хкизва. Са немсди, язух атана рушаз са къенфет гана. Руш адаз са алааматдин затІуниз хъизкилиззавай. Амма ихьтин крар лап къериз жедай. Александра Григорьевнадин рикІел лап хъсандиз душмандин чин алама. Ам къайгъусузди, инсафсузди тир.

Лагерда экуьнилай няналди зегьмет чІугвазвай есирриз гъамиша яд хъваз кІан жезвай, амма фашистри абур лап гъа мукъув гвай вирелни ахъайдачир. Гъа ихьтин зулумдик жедай рагъ ргадай зегъем юкъуз. Партизанрикай фашистриз кичІе тир, гъавилай инсанар лап инсафсузвилелди рекъидай. Къуншийри бицІи Сашенька душманрикай кІевирдай. Бес адан буба партизан тир хьи. Амма са юкъуз гьикІ ятІани бицІи руш немсерин вилериз акуна, анжах аялдиз къаст ийиз гъил фенач. Аял акур фашист са кІус инсаф авайди хъана, гъилин ишарадалди там галай пад къалурна – катун меслятна. Тама Сашадин дидеди малар хуьзвай, руш сагъ-саламат амукъна. КичІ гъамиша квай; кичІевили секиндив ксуз тазвачир. Немсер хъфидайла, чпихъ галаз жемятни хутахзавай - дишегълияр, аялар - ва садни абуркай элкьвена

хтанач. Ада риклел хкизва, гьикI жемят, хура туна, майдандал тухвана, партизанриз кьиникьин жаза гудайла килигариз тадайтIа. Тарарикай партизанар кIевирай, абуруз куьмекар гайи хуьруьнвийрин мейитар куьрсарнаваз жедай. Аялриз лагьайтIа, лап гьвечIизамаз ван акьуд тийиз, шехь тийиз чирзавай, тахьайтIа рекьинни мумкин тир, ажал гьамиша кьвалав гвай.

– Ватандин ЧIехи дяведин йисара Брянскдин, – са гужуналди ихтилат давамарзава Александра Григорьевнади, – ненки лап гзаф кьадар агьалияр тергна, гьакIни Гитлеран кьушунри инсанар яшамиш жезвай чкаяр, агьзурдалай виниз сагь са хуьрер кана алуарна. Фашистри чкадин агьалийриз инсафсузвилелди кьиникьунин кичIерар гузвай. Амма и карди абурун алчах мурад ар кьилиз акьудиз куьмеганач. Брянщинадин гьар са районда партизанрин отрядар авай, гьа ина арадал атана ва виликди фена кар алайбурукай сад тир партизанрин отряд. Халкьдин кьисас кьахчудай ксаривай виш агьзурдалай виниз фашистар терг ийиз алакьна. Фронтдин гьа и чкайра кьати ва важиблу женгер кьиле физвай. Машгьур тир брянскдин гьужумдин женг. А вахтунда Советрин аскерар, партизанрин куьмекни галаз, Деснадилай дяведалди элячIна Брянскдиз гьахьна.

Гитлеран кьушун кьулухьди катиз башламишна, яру аскерарни абурун

гелеваз. Брянскда авай абурун кьушун кукIварна, рагьакIидай патахь галай мулкар азадна, советрин аскерар рагьакьечIидай патахьди фенай. И женгини дяве финин карда важиблу роль кьугьвана. Чи армияди душман аскеррин кьадардалди ваь, акьуллувилелди женгер тухуналди гьикI гьалиб жедала, кьалурна. Вири дуьнья совет аскеррин жуьрэтлувилехь, дурумлувилехь ва мягкемвилехь инанмиш хьана, – накьвар михьзава ветеранди. – Гьа чIаууз рагьакIидай пата кьвед лагьай фронт ахьаюн кьетIна. Чун сагь-саламатдиз, дистриз амукуьн аламатдин кар я, пуд вахни кьве стха, диде-буба. Бубади офицервилин чиндив агакьдалди кьуллугьна. Амма а тIалди кьени рикIик кьалабулукь кутаза. А залум йикьар рикIел хтайла, кьени вилерал накьвар кьезва. Кьуй мад садрани ахьтин йикьар акун чи веледриз кьисмет тахьурай!

– Четинни тир, гишинни, – ихтилатзава Александра Григорьевнади, – завай кьени дяведикай кинодиз килигиз жедач, шел кьаз жезвач, гьакьикьни вакьияр акурла. Кьени лугьзува: ислягьвал хуьх, ам багьа затI я!

Вири вичин уьмуьрда Александра Григорьевнади бухгалтер-кассир яз дербентдин са карьерда зегьмет чIугуна. Ада фикирзавайвал, уьмуьрда адал анжах хьсан инсанар гьалтна. Амма, заз акурвал, ам вични гзаф регьимлу, масадан дердиникай ха-

бар кьадар, чин ачух инсан я. Хабар кьазва Брянщинадихь, гилан Орловский областдихь, вил жезвачни. Ам фикиррик акатзава:

– Белки, четин я жеди агьаз, амма Дербент зун патал неинки хайи шегер хьана, ина гьакIни зи аялар хьана, заз 5 хтул ва 3 птул хьана, гьар садан дувулар и чилихь кIланва. Ингье вал гьалтзава инсанар, абуру ваз салам гузва, вавай сагьламвал гьикI аватIа жузава. Гьикьван рикIел хкунар ава хьи... Чун дамах гвачиз, амма бахтлувилелди яшамиш хьанай, зегьмет чIугуникай кичIе тушир, кIвалахуни чаз бахт гьидай. Им алай вахтундин уьмуьрдай квахьнава. Им важиблу я, яшамиш хьун ва гьевесдивди кIвалахун, пакагьан кьахь инанмиш хьун. Эхь, кьенин юкьуз умуьр са акьван регьятди туш, – кьейдзава ветеранди. – Килигайла виридал чIагай пек-партални ала, анжах рикIин секинвал, шадвал авач.

– Бес вуч ийида? – хабар кьазва за уьмуьрдин укьлуь-цуру акунвай, камаллу инсандивай.

– Ягь-намус тирвал яшамиш хьун, – жаваб гузва ада ва кьейдзава, инсан кIан хьуни, руьгьдин жумартвили, чарадан рикIикай хабар кьуни, вири девирра инсанар темягькарвилекай, регьят кьазанжи кьачунивай кьутармишдай.

Авур ихтилатрин чIехи пай адан рикIин тIалдиз элкьвенвай. Акьалтзавай несилди гьамиша рикIел хвена кIанда Ватан патал халкьдин игитвал, лугьзува ада. Адан аялри ва хтулри «Бессмертный полк» серенжемда иштирак авун чпин буржи яз гьисабзава. Идалай гьейри, гьар йикьан уьмуьрдани ватан кIан хьунин гьиссер кутун важиблу я. Александра Григорьевнади вич Ватандин ЧIехи дяведин эхириджи аскер яз гьисабзава. Мад сеферда рикIел хкизва ада, алатай вахт галачиз кьеземай вахтни жедач, гьавилай алатай вахт рикIелай алудна жедач. Кье адан патав хизан, хтулар, птулар гва...

Абурай адаз вичин гележег аквазва. Абурумкьвал-мукьвал ам рикIел хкунрин есирда твазвай мукькуь уьмуьрдихь галаз авай, вилериз таквадай алакьна я.

Айшат АБДУЛАЕВА

ЯШАЙИШДИН МАКЪСАД ЧИРУН, ШЕЙЭР КІВАТІДАЙ АШКЪИ ВА СІЯГЪАТ АВУНИЗ МАЙИЛВАЛ...

Дагъустандин гуманитарный институтдин теологиядин ва социально-гуманитарный кафедрин профессор, филологиядин илимрин доктор ва ЮНЕСКО-дин руьгъдин адетар, абурун культура, Кеферпатан Кавказда динрин алакъяр ахтармишдай кафедрин къуллугъчи, РФ-дин кылин ва профессиональный образованидин Почетный работник Асият Мегъамедовна Буттаева заз фадлай таниш я. Чаз са кІвалерай квартираяр ганай. Чна гъаятар къайдадиз гъанай, къелемар акІурнай, аялрин площадка туькІурнай, аялар галаз сейрдиз экъечІдай ва маса къуншийрихъ галаз таниш жедай. Гъа вахтунда заз Ася Къули райондай тирди чир хъанай. Къули райондин агъалияр заз хуш тир, вучиз лагъайтІа абуруз гъана муаллим яз, школадин директор яз кІвалахай зи бубади гъурметдай. Адаз абурун виклегъвал, зегъметкешвал ва гъахълувал гзаф хуш тир. Къулидин агъалийрихъ галаз вири уьмуьрда бубади дуствал хвенай.

Асият Мегъамедовнадихъ галаз гуьруьшмиш жез атай кІвал этнографиядин музейдиз ухшар тир ва тешкилайди, хуьзвайди ва экскурсовед иеси вич тир.

- Куьгъне затІар кІватІунал зун абурун гъайифдай машгъл хъанай, - лугъузва Асяди. – Зун хуьруьз хтайла, заз мукъвал-мукъвал инсанри куьгъне цурцун къапар металлломдиз вахкуз, гуьрчег хъенчІин къапар пластикандинбурал эвез ийиз акурла, заз гзаф гъайиф хъана. Садра за халудивай са шумуд цурцун пІатІнус, тини ишиндай кІарасдин хвах, тІурарган къачуна хутахна, абур туьхкІур хъувуна. Гъа ибур сифтегъанбур хъана. Ахпа диде-ди заз кварар, гетІе, калмыцкий чай хъвадай бекъеяр, уьтуь гана. Мадни хуьруьнбуру, чирхчирри, дустари, за абур кІватІзавайди, хуьзвайди чир хъайила, веледри,

къадир тахъана, гадариз кичІела, ихътин къаб-къажах заз гуз хъана.

Гуьгъуьнлай за республикада ва вири уьлкведа сиягъатдайла чна яшайишда ишлемишзавай къаб-къажахдиз ухшар авай, неинки нехишрин жигъетдай, гъакІ гъазурунин къайдаярни кваз сад хътин, затІар хкиз хъана. Ибур виридалай гуьрчегбур я, куьн садра килиг и хазинадиз, - дамахдивди лугъузва Асяди. - Бязи экспонатрин виш йисар я, са бязибур вуч патал ятІа кьил акъатначтІани, гекъиг тежедайбур я.

Асият чІехи ва гъурметлу хизанда чІехи хъана, абуру санал зегъмет чІугвадай ва шадвилерни ийидай. Адан диде - Муслимат Махачева республикадин халкъарин фестивалда вири Дагъустанда машгълур Муи Гъасановадилаини тафаватлу хъанай – ам сад лагъай чкадиз лайихлу хъанай. Амма пе-

шекар манидар хъанач, гъуьлуьз фена, къуд рушни са гада хъана. ЯтІани ам манийривай ва музыкадивай яргъа хъаначир. – 10 йисуз хайи Вачида Культурадин кІвалин заведиш яз кІвалахна. Асядин буба Мегъамед Пикиев колхоздин председател, хуьруьнмайишатдин управленидин бухгалтер хъанай.

Хуьре уьмуьр садрани регъятди хъайиди туш. Яшайишдин кІвалахри гзаф вахт къазвайтІани, чпиз образование къачунвай диде-бубади аялрин кІелуникай фикирзавай.

- Бубади Дагсельхозинститутдин экономический факультет, дидеди Буйнакскийдин финансин техникум акъалтІарна. Абур хъсан диде-буба тир, - лугъузва Асията. – Акъуллу, дагъви саягъда тербия гузвай, чнани абурун меслятрал амал ийидай. Зун Аллагъдилай гзаф рази я, зи патав 66 йисуз диде,

62 йисузни буба хъунай. Аллагъди гайиди я зун, вучизлагъайтла чехи хъайилани жув са нин ятлани аял яз гысабдай.

Бубадин меслятдалди, Къяалидин школа акъалтларай Асият университетдин физико-математический факультетдик экечна. Им дуьм-дуьз илимар вилик физвай девир тир. Адахъ галаз ДГУ-дин гъа вахтундин ректордин руш Наида Абиловади ва гилан Госдумадин депутат физико-математический илимрин доктор Гъажимет Сафалиева келзавай.

- Захъ галаз зи гележегдин гъуьл Муса Буттаевани келзавай. Ам отличник, Ленинан стипендия къачузвай студент тир. Чахъ пуд аял ава. Чехи руш Салмаза ФОМС-да, гада Александра РД-дин къилин администрацияда, гъвечли Саидади Краснодарда косметотологиядин центрда къилин врач яз кваллахзава. Муьжуьд хтул ава захъ.

Университет акъалтларайла, Асията къецепатан студентриз тарсар гуз хъана. И девирда ам философиядал машгъул хъана ва гъа и рекъай диссертация агалкъунралди хвена.

- Математикани философия мукъва илимар я. Зав физикдин диплом гвайтлани, за математика гуз хъанай.

Ам неинки математикадин хъсан муаллим, гъакI чи уьлкве СССР, Дагъустан тийижир къецепатан студентриз чи культурадикай, адетрикай чирвилер гудай тербиятчини хъана. Гзафбуру адаз гилани кхъизва ва зенгер ийизва. Ингъе са бязи виликан студентри адаз кхъизва:

«Асият Мегъамедовна, чун шад я Вал..... Докторский диссертация хуьн мубаракзава. Матфакдин магистрар».

«Агъайна, намуслу, рикIивай кваллахзавай муаллим я. Захъ агъугъ куьн».

«Эгер кез Асият Мегъамедовнади тарс гузватла – им лап хъсан кар я. Класс».

«Зи рикIел Асият муаллим лап хъсандиз алама. Завай начагъ яз тарсара хъанвай. Ада заз алава тарсар гана, я пулли къачунач. Заз хъсан къимет къачуз куьмекнай. И Вуз-да келай девирда зал гьалтай виридалайни хъсан муаллим я».

«Зун матфакдин виликан куь студент я. Хайи хуьре математика гузва. Гъамиша куьн ва куь меслятар рикIел хквезва».

Ибур лап тлимил пай я студентри адакай кхъенвай.

Докторвилин диссертациядал кВалахдайла, Асият Буттаевади виликан ва гилан диндин алимрин кВалахрал вичин фикир желбна, и вахтни диндиз итиж ийизвай 90-йисар ва 2000-йисар тир.

Ада Имам Ан-Нававидин, Абу-Хамид аль Газалидин, Ибн Рудан (Аверроэс) ва масабурон кВалахар тупАлай авуна. Идалай алава яз, ада хашпара, чувудрин, буддистрин динарни чирна. 2014-йисуз ада Ростовда диндин философиядай диссертация хвена. Адан тема «Кеферпатан Кавказда ислам цийи хъхун: теориядин ва прикладной рекьер» тир.

- Ваз аквазва хьи, чна вирида ислам диндикай ихтилатар ийизва, чун Аллагьдин рекье авайбур яз гьисабзава. Амма гьа гилани, дин къадагьа туширлани, инсандин иман анжах са бязи адетар тамарунал акъваз хьанва, яни капI авун, сив хуьн, суварар кьаршиламишун...

Анжах халисан иман – им сифте-ни-сифте Аллагьдиз гьакIан «буьркуь» муьтIуьгьвал ваь, гьакIни гьар са касдин пак везифа тир, инсаниятдин буржи тир вири къайдаяр чи гьар йикъан яшайишда фикирда кьун я. Мисал яз, килигин чун итимдинни дишегьлидин аллагьдиз талукь тайинвилериз. Аллагьди итим чепедикай туькIуьрна, адаз уьмуьр ва акьул гана.

Гуьгьуьнлай итимдин кIараб ва пакун тIвал ишлемишуналди дишегьли арадиз гьана. Им неинки итимни дишегьли сад тирди, битавбур тирди абурун тешкилатда, хизанда, гьакIни дишегьлидиз и дуьньяда маса тайинвилеравалагьай чIал я. Итим – им хизандин, тухумдин иеси, ам хуьзвайди ва ем жагьурзавайди я... и пуд везифа адан генетикада гьатнава. Дишегьли – кьул хуьзвайди, аялрин – жележдин итимринни дишегьлийрин – тербиячи...

Гьа икI, эгер инсан халкънавай жуьреда са бязи дегисвилер, я тахайтIа акахьунар хьайитIа, алай аямдин чIалаллагьайтIа «аллагьдин программа» гуьнгуьнай акъатда. Эркек велед «квахьда», яни ада вичин буржияр тир везифаяр - «хизан саламатдиз, бала-къаладивай хуьн, недай суьрсет жагьурун» - тамардач. Дишегьли лагьайтIа, итимдин везифани вичел кьачуз мажбур жезва. Гьа икI вири дуьньядин битаввални, адан гармонияни чIур жезва.

Асият Буттаевадихь галаз ихтилат ийиз лап итижлу тир. Чна хьсанвиликайни писвиликай, ислыгьвал ва инсанвал кIан хьуникай, экстремизмвиликай геждалди чи фикирар лагьана.

Мадни чна алай девирда инсандин акьулда динди къазвай чкадикай ва ислам диндин уьмуьрда Россияди къазвай чкадикай ихтилатар авуна.

Алай вахтунда профессор А. Буттаева ислам диндин образованиди Россиядин ва Дагьустандин образованидин сергьятра къазвай чка ва роль чирунал машгьул я. Адан теклифдалди Дагьустандин гуманитарный институтда хашпарайрин ва чувудрин динрин тарсар гузва. И лекциярни гьа и динрин векилри кIелзава.

Асият Буттаева кьве вишелай виниз печатдай акьуднавай илимдин кIвалахрин автор я. ГьакIни адан 4 монография акъатнава, кьвед абурукай маса гьукуматдин кIвалахдин юлдашрихь галаз санал гьазурнава. Ада Татарстандин, Болгариядин исламдин академийрихь галаз сих алакьа хуьзва. Мукьвал-мукьвал Асият лекцияр кIелиз маса регионриз физва, россиядин ва вирихалкъарин конференцияра иштиракзава, ктабар кхьизва.

Мад са рикI алай неше – им сиягьат авун я. Анрай адаз музей патал цийи затIар ва кIвалахда таьсир ийидай гьиссер жагьизва. Ада дуьньяда сиягьат ийизва, чIехи пай вахтара Дагьустанда. Асият неинки илимдин кукIушар, гьакIни Кавказдин кукIушарни муьтIуьгьариз алахъзава. Кьуй адаз гьина хьайитIани агалкъунар хьурай!

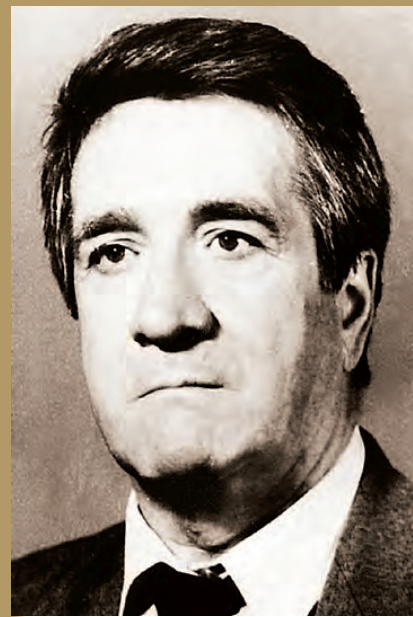
АЖА АБДУРАГЪМАНОВА

2021-йИСАН АПРЕЛДИЗ ЯРГЪАЛ ЧЛУГУР УЗУЪРДИК ХАЛКЪДИН ПИСАТЕЛЬ, МАШГЪУР ГЫКАЯТЧИ, КРИТИК ВА ДРАМАТУРГ С. СУЛЕЙМАНАН ТІВАРУНИХЪ ГАЛАЙ ПРЕМИЯДИН ЛАУРЕАТ КАМАЛ ИБРАГЪИМОВИЧ АБУКОВ ЧИ АРАДАЙ АКЪАТНА.

КАМАЛ АБУКОВ ГЗАФ РОМАНИН, ГЫКАЯЙРИН ВА А. САЛАВАТОВАН ТІВАРЦИХЪ ГАЛАЙ КЪУМУКЪРИН МУЗЫКАДИННИ ДРАМАДИН ТЕАТРАДА ВА АВАРРИН МУЗЫКАДИННИ ДРАМАДИН ТЕАТРАДА ЭЦИГНАВАЙ ПЪЕСАЙРИН АВТОР Я.

ГЪАМ ГЫКАЯТДИН, ГЪАМ ДРАМАДИН ЭСЕРРА АВТОРДИ АХЛАКЪДИН ВА ОБЩЕСТВОДА ПСИХОЛОГИЯДИН МЕСЭЛАЯР КЪАРАГЪАРЗАВА.

ПИСАТЕЛДИН УМУЪРДА МУАЛЛИМВИЛИН ПЕШЕДИ ВАЖИБЛУ ЧКА КЪАЗВА. КАМАЛ ИБРАГЪИМОВИЧ ФИЛОЛОГИЯДИН ИЛИМРИН ДОКТОР, ДАГПЕДУНИВЕРСИТЕТДИН ПРОФЕССОР ТИР.

Камал АБУКОВ

«БАХТЛУ ЖЕДАЙ ЦХТУЯР ДВАЧУЗ»

(Повестдай са члук)

В...Варз алай йиф тир. Патиматаз ахвар къезвачир. Месик къаткана, ам даклардиз килигзавай. Гъар жуьре вакъияяр рикел хквезвай, Тетейн суфатни фикирдиз хтана...

Тетей къарини Патиматаз къил акъат тийдай сир яз амукънай. Ам зурба жендек авай, гъамиша чагайдизалук навай дишегъли тир. Патиматаз ада къвалелей кул ягъиз, цвалар ийиз, къапар ва я полар чуьхуьз акурди тушир. Хуьрекарни ийидачир, анжах багъа мугъманар атайла, я вичин кефи къумбар тирла, цун къвалей тямлу нияр акъатдай. Лагъана къанда, вергедин пичлекар, ципиц пешерин дулма, шурадин афарар – Патимата абурулай дадлу затлар тлуьнач. Эгер Тетей гъазурайга, ада виликни вичи гъидай, столни вичи туькуьрдай: вичиз ирс яз атай гимидин тлурар, шишер, чукулар лацу суфрадал эцигдай. Ширинлухарни ада чрадай, амма анжах Ураза- байрам сувариз.

Тетей бадеди устадвилелди литинин гъвечи, нехишарнитунвай, гибейрнийидай.

Къазанжи патал ваъ, вичиз хуш тирвилай. Патиматазни ада са литинин халича савкъват яз ганай – туракъ рангунин чѳурал лацу нехишар алай. Туьквенрай маса гузвайбур Тетей бадедин халичайрив гекъигиз жедачир, абур рангсуз, гъа гила вирай акъудайбур хъиз аквадай. Патимата и савкъват кѳвализ атайвалди аквадай цлаз янай.

Патиматан рикѳел хъсандиз алама Тетей бадедин кѳвале авай никель янавай мукѳратѳар ва кѳарасдин цлан сят, вичелни «Париж» кхъенвай. А сятини гилани кѳвалахзава, ам Кумсият халадин кѳвале ава.

Патиматан диде – Загъради Тетей баде тѳвар-ван авай тухумдай я ва адан гележегдин гъуъл - Мурза-амаян дах, жегъил чѳавуз абуроз кѳвалахзавай лежбер тир лугъудай.

Тетей бадеди мукъвабур кваз къадачир, мадни дуъз лагъайтѳа, адаз абур кѳандачир. Анжах хтул Султѳан хуш тир адаз. Вичин хва Мурза-амайни ада саймишдачир, гуя ам нубатсуздал эвленмиш хъана. Хтул адаз язух къведай. Патиматни хуш тушир, вучиз лагъайтѳа хтулни гересуздал эвленмиш хъанвай.

«Вун вижевай абурар алай, гуьрчег гада я, ваз виридалай «образованный», гъиляй гъар са кар къведай, гъуьрметлу хизандай руш къведа,» - ван къведай Патиматаз Тетей бадеди Султѳаналай тарифардайла. «Образованный» Тетей бадеди буй-бухах авай, лацу якѳариндаз лугъудай. Патиматни лацу якѳаринди тир, амма «гъуьрметлу хизандай» тушир.

Садра Патимат кефсуз хъана. И юкъуз, «бахтунай хъиз» мугъманарни атана. Цѳун кѳвалин къайгъуяр вири Барият халади ийидайвал хъана.

Бадеди векъиз хабар къуна:

- Ви назани гъинава?

- Начагъ хъанва, атѳа кѳвале къатканва, - жаваб гана Султѳана.

- Къатканва?! – хъел кваз хабар хкъуна ада. – Валлагъ, къаткидачир ам, эгер вун итим тиртѳа. Къаткидачир хъи ам эгер чумал тѳвал галукъарнайтѳа вижеваз, вири тѳаларни квахъдай. Вунни гъа ви буба хътин хъуьтуьлди я, са папан гъиляй ажуз хъанва. Чи девирда халис итимри къуд паб са гъута къадай.

Свас авай кѳвалин ракни ахъай тавуна, ам хъфена. Патимат гъайифдай шехъна, мугъманар хъфейла, къаридиз Тетейлай шикаятнай.

Тетей Бадедиз Патиматакай гъуьлуьз гъайи пудкъуд йисалай генани гзаф хъел авай.

- Яда, Султѳан, ви кали мус хадаиди я? – векъивилелди хабар къадай ада, кѳвале чара ксар аваз хъайитѳани.

Патиматан рикѳиз лап туькъуьл жедай ихътин гафарин ван хъайила, амма ада и къайи ихтилатар япалай тийиз, гъуьлуьн бадедиз вич кѳанариз, адан гуьгъуьл къаз алахъдай, Тетейкай хъелдачир. Гъамани ара-бир Патиматаз чан-рикѳ ийиз жедай.

Са нянихъ,чидач квелай тиртѳа, рикѳиз эсер хъайи Тетей бадеди Патимат вичин хурудив агудна, тавазивилер авунай.

- Аллагъди ваз ахварай варз къалуррай, - лугъуз, ада свасан къил вичин метѳел эцигна, чѳарарилай кап алтадзавай.

Кѳвале кас авачир, Патимата хабар къуна:

- Ахварай варз акун – вуч лагъай чѳал я?

- Вун гъавурда гъатда, ахвар акурла. Кичѳе жемир, ам хийирдин ахвар я.

Патимата гъамиша Тетей бадедиз гъуьрмет ийидай ва адаз «Тетей-ханум» лугъудай. Гила ада вичи баде къужахламишнавай.

- Дасмалчивалзавани? – Тетей бадеди Патиматан япун кѳаник хъиткъитѳар кутуна. – Эгер хва хун тавуртѳа, вун рахкуруиз тада... - Ахпа тѳалабдай жуьреда хъиз давамарна: - Камбулатрин тум хкатна виже къведач. Алахъа...

Тетей бадедин вилера ахьтин гъам авай хьи, Патиматаз ам шехъиз кичле хъана. Адаз Тетей-ханума вич адетдин дишегъли хъиз тухвана кIанзавачир: арза-ферзе, шел-хвал ийиз... Анжах Тетей са квекай ятIани уях хъайиди хъиз, къудгъунна къарагъна, вучиз ятIани перемдин ценюзурна, сагафни лугъун тавуна, хъфена.

Патимата и хуьруьн савадсуз дишегълидин камаллувилел тажубвалдай. Нубат атайла, ада вичин викIегъвал, къетIивал къалурдай. Гъатта итимарни тажуб жедай адан къилихдал.

Ихьтин са вакъиа хъанай. СултIан, автоколоннадин начальник тирла, ада къве шофер вичин дачада кIвалахар авун паталжелбнай. Дердияр куьтыгъайла, СултIана абурув цIийи машинар вугуда лагъана гаф ганвай. И кардикай «чIехидаз» хабар хъана, гила ам къуллугъдила алудзавай. СултIан кIвалаяй экъечIавачир, «гила вучда къван» лугъуз, пIапIрусар чIугваз хъанай.

Тетей баде гъасятда кардин гъавурда акбуна.

- Ви чIехи начальник вуж я? – хабар къуна ада СултIанавай.

- Къилелай чIар фенвай Мамедов Рагъим я ман, - гъавурда туна Патимата къвалахъай. – Чи кIвализ са шумудра атайди я. Къурай як квай хинкIар вилик эцигайла, къуьл ийидайди.

- РикIел хтана, - лагъана бадеди, - атIа хъвер шуьрбет хьтинди.

Къве йикъалай кIвализ МутIалим Пашаевич лугъур са начальник атана. Патиматаз чир хъайивал, студент тир вахтара ам Тетей бадедин кIвале яшамиш хъанай.

- Вун вучиз агаж хъанва? – тадияр гуз хъана ада СултIаназ. – Вавай ви кар тукIуьр жезвачIа, заз лугъудай ман. Лугъудайвал, къванцин кIаникай яд фич хьи. Язух Тетей баде кат-галтутда гъатнава.

- ГъикI? – алапат хъана СултIан.

- ГъакI. Накъ ам Мамедован патав фена ва адаз лагъана: «Яб це, за ваз са къиса ахъайда. Са кас йифиз са хуьруьз акъатна. Гишила авай ам, са йиф ийидай чкадихъ къекъезвай. И арада адал къве пиян итим гъалтна. Абур са ккIидай багънадихъ къекъез, мугъмандал гъавалат жезвай ва ам гатаз эгечIна. Сада гъилер къуна, муькуьда руфун ягъиз хъана, рекъин мугъманди «Аман зи далу, аман зи далу!» лугъуз, цIур ийиз хъана. Эхир сада хабар къазва: «Чна ви руфун язава, вуна далу тIар жезва лугъузва. Им вуч лагъай чIал я?» Мугъманди жаваб гузва: «Ам акI лагъай чIал я хьи, келлегуьзар, зи далудихъ кас галайтIа, квевай зал гъич тIубни эцигиз жедачир». АтIабур, регъуь хъана, катна. ГъакI хъайила, Рагъим,

СултIан я мугъман туш, я чара кас, адан далудихъ чкIай цлар ва я баябан чуьл туш галайди. РикIелай ракъурмир ва фагъума». ИкI лагъана ам, ракIарни гелячна, кабинетдай экъечIна.

- Зун беябурна, - къил галтадна СултIана.

- Вучиз беябурна, акси яз, адан гъавурда вири акъада. Вун ада ваъ, вуна ийизвай нубатсуз крари беябурзава. И месэла партбюродал гъялда. Мумкин я маса кIвалахал ракъурун. Ахпа килигда.

Тетей бадеди сагъламвилин гъакъиндай садрани арза-ферзе ийидачир. Ихьтинбурал гена хуьуредай: «Къуьзуь хъана лахъуш хъанвайвилай къили кIвалахзавач, азаррилай шикаятзава. Аллагъдин вилик регъуь хъана кIанда», - лугъудай ада.

Ам вич вичел алачиз къенай. Дакардихъ килигиз, ахъа вилериз затIни аквазмачир, гъилери яргъандин патар чуькъезвай. Виридаз чизвай, им эхир тирди, гъавилай садни адан патавай хъфизвачир.

Патиматни месин патав атана, рекъизвайдан кIвачерихъ акъвазна. И арада ам вич вичел хтана, сусаз килигна ва гъайифдивди лагъана:

- Вун гилани квадарнавачни?! СултIан...

Гъа икI адан вилер агал хъана. Гъамишалугъ яз.

«Тетей баде тухумдин дестек тир», - фагъумна Патимата. Ам къейидалай къулухъ сад садан гуьгъуьналлаз бедбахтвилер атана: бейхабар Мирза-амаян стха къена, Кумсият халадин кIвал атIана, Патиматан дидедин чардах чкIана.. тахъайтIа ибур вири хатадай хъайи агъвалатар яни?

Алай йисуз лезги чІалал рикІ алай гъвечІи аялар патал «Виш тапшуругъ» тІвар алай ктаб акъатнава. Ктабда хайи чІал чирунин, дикъет, зигъин хци ва еримлу авунин карда куьмек гудай тапшуругъар ганва. Ктаб туькІуьрайбур: М. Ибрагъимов ва К. Ферзалиев я. Агъадихъ чна куь фикирдиз ктабдай са бязи тапшуругъар гъизва.

1. Гафар къве кІватІалдиз пая.

Агъадихъ ганвай гафарикай бязибур ачух гъарфарилай гатІунзава, муькуьбур – ачух тушир гъарфарилай. Ачух гъарфарилай эгечІзавайбур 1-столбикда кхьихъ, муькуьбур – 2- столбикда.

Лекъ, чалагъан, уьрдег, демек, кІвал, гъуьлягъ, устІар, къеб, сал, аял, бармак, емиш.

2. Зигъин ахтармиша.

Агъадихъ ганвай шикилриз килиг. Са декъикъада килигайдадай кьулухъ ктаб кІева ва абурун тІварар хуралай тикрар хъия. Ахпа дафтарда кхьихъ ва кІела.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

5. _____
6. _____
7. _____
8. _____

Журнал в журнале

PHOTOHASAEV

Кот Маракан

(Лакская сказка)

Жили-были на свете два брата, Аракан и Саракан.

Аракан был бедный дровосек. Нарубит в лесу вязанку дров, продаст, тем и жив. Днём и ночью просил он у Аллаха осла, чтоб дрова возить, но Аллах почему-то не спешил исполнить его просьбу.

А Саракан торговал одеждой. Портные, что шили черкески, бешметы, шубы, поручали ему их продавать. Он ездил по селеньям, сбывал товар и зарабатывал неплохо, для семьи хватало. Но осла купить Аракану он тоже был не в состоянии.

Пошёл однажды Аракан в лес, снял бешмет, положил под деревом, принялся топором работать. Нарубил большую вязанку, взял свой бешмет, а оттуда выпал лесной котёнок: он забрался в рукав и там спал.

Посмотрел Аракан на котёнка, жалко ему стало малыша. Сунул его в тепло за пазуху и пошел домой.

Котёнку он дал имя Маракан. Делил с ним свою скудную еду, брал с собой в лес, а по вечерам рассказывал ему сказки.

Однажды к Аракану заглянул его младший брат. Он шёл с товаром в дальние селенья.

А у Аракана в доме было в ту пору пусто. Не то что брата угостить, даже кота покормить нечем. И он решил: Маракан теперь уже стал на ноги, взрослый кот, пусть сам себе добывает пропитание.

– Возьми его с собой, – попросил он Саракана. – Унеси куда-нибудь подальше, чтоб не нашёл обратной дороги. Жалко мне Маракана, да приходится расставаться.

А Маракан во время этого разговора сидел в углу на овчине и глаз не сводил с хозяина. Когда Саракан подошёл к нему, чтобы взять его на руки, кот выгнул спину, поднял хвост трубой, приготовился к схватке.

– Ах ты, негодяй несчастный! Брысь отсюда! – разозлился Саракан.

– Совсе я не негодяй! – обиделся Маракан. – И несчастным ты меня не зови. – Я – предвестник счастья!

Маракан говорил гордо и, к великому изумлению братьев, человеческим голосом.

– Это что ж такое?! – воскликнул Аракан.

– Если ты предвестник счастья, что ж не очастливил своего хозяина? – спросил Саракан.

– Время не пришло! – ответил кот.

«Может, он дело говорит?» – подумал Саракан. И взял с собой кота. Но не для того, чтоб где-нибудь бросить, а чтоб помогал ему торговать, раз уж умеет говорить человеческим языком.

Прибыли они в большой город. У Саракана здесь были кунаки. Они отвели ему горницу для его товара. Сложил Саракан вещи, оставил кота, пошёл искать покупателей.

Ходил до вечера. А вечером, слышит, поднялся в городе небывалый шум и крик.

– Что случилось? – спросил Саракан у прохожих.

– На город напали полчища крыс, – ответили ему. – Они грызут всё, что встретят на пути. Их тысячи тысяч и, сколько мы их ни убиваем, меньше не становится.

– О, Аллах! – ужаснулся Саракан. – А я оставил у кунаков свой товар. Что теперь с ним будет?

– Беги скорей! – посоветовали люди. – Может, хоть что-нибудь спасёшь...

Побежал Саракан со всех ног, а навстречу – стаи зубастых крыс: пожирают на ходу и припасы, и одежду...

Не переводя духа добрался Саракан до дома своих кунаков, открыл дверь... И что же? Лежит его товар целёхонек, а кругом задушенные крысы валяются. Это были подвиги Маракана. Он всех крыс в доме перевёл и отправился с тем же во двор, а потом и на улицу. Ночь напролёт воевал храбрый Маракан. Всех крыс извёл, а которые уцелели – те из города убежали.

Прошёл по всему городу слух о грозном воине Маракане – истребителе крыс. Люди шли к Саракану на поклон с гостинцами.

– Отпусти, сделай милость, к нам своего Маракана на денёк-другой! Пусть хозяйничает в наших кладовых и подвалах. Может, там ещё крысы остались.

Саракан отпускал кота, и тот усердно трудился. Не только крыс – мышки ни одной в кладовых и подвалах не уцелело. Радовались люди. Несли Саракану кто деньги, кто разные подарки. Разбогател Саракан. Вернулся домой с хурджинами, полными добра.

Отдал он Аракану заработанные котом деньги, поделился подарками:

– Вот бери! Правду сказал твой Маракан. Время пришло, и он тебя очастливил. Живи теперь припеваючи!

Этот нежный десерт готовится из творога, сливок и желатина. Внутри – сочные ягоды винограда, которые отлично дополняют нежный сливочный вкус. Творожно-сливочный мусс с виноградом – очень вкусное лакомство из натуральных продуктов.

ТВОРОЖНО-СЛИВОЧНЫЙ МУСС С ВИНОГРАДОМ

ИНГРЕДИЕНТЫ

*Творог - 250 г
Виноград без косточек - 220 г
(+50-70 г для украшения)
Сливки - 200 мл
Лимон - 1 шт.
Сахар - 150 г
Желатин - 30 г
Вода - 100 мл*

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

Подготавливаем необходимые продукты.
Желатин заливаем 100 мл холодной воды и оставляем на 5–10 минут набухнуть.
К творогу добавляем сливки и сахар.
Взбиваем творог с сахаром и сливками до однородности.
Из лимона выжимаем 2–3 ст. ложки сока. Лимонный сок добавляем в творожно-сливочную массу.
Виноград без косточек (220 г) промываем, обсушиваем и добавляем в творожно-сливочную массу.
Аккуратно перемешиваем массу с виноградом.
Набухший желатин растапливаем на водяной бане или в микроволновке на минимальной мощности.
Помешивая, выливаем желатин тонкой струйкой в творожно-сливочную массу.
Хорошо перемешиваем до однородности.
Заливаем массу в форму и ставим в холодильник приблизительно на 3 часа.
Вынимаем готовый творожно-сливочный мусс из холодильника. Ножом аккуратно отделяем по кругу края мусса от формы. Затем дно формы опускаем на 30 секунд в горячую воду.
Переворачиваем десерт на тарелку.
Украшаем творожно-сливочный десерт половинками оставшегося винограда.

ПРИЯТНОГО АППЕТИТА!

ОЛАДЬИ

с виноградом на кефире

ИНГРЕДИЕНТЫ (на 6 порций)

Виноград - 200 г

Кефир - 230 мл

Мука пшеничная - 150 г

Яйцо - 1 шт.

Сахар - 2 ст. ложки (50 г)

Сода - 1 ч. ложка

Масло растительное (для жарки) - 3-4 ст. ложки (50 мл)

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

Для начинки лучше всего использовать виноград сорта кишмиш – его ягоды небольшого размера, и в них практически нет косточек. По желанию можно использовать и обычный виноград – тогда каждую виноградинку нужно будет разрезать пополам или на 4 части и извлечь косточки.

В глубокой миске соедините яйцо и сахар, перемешайте венчиком.

Влейте кефир и снова перемешайте.

Добавьте соду. Частями, каждый раз перемешивая, всейте муку через мелкое сито.

Тесто для оладий должно получиться средней густоты и стекать с ложки «ленточкой».

Виноград снимите с веточки, вымойте и обсушите полотенцем.

Мягкие и пышные оладьи на кефире благодаря сладким виноградинкам внутри становятся новым блюдом, необычным и ещё более вкусным! Сочный виноград придаёт привычным оладьям на кефире новый, оригинальный вкус. Когда целые виноградинки взрываются сочной сладостью, к оладьям абсолютно не нужны соусы или дополнительные добавки!

В сковороде на среднем огне разогрейте растительное масло. Выкладывайте в сковороду примерно по 1 ст. ложке теста, формируя небольшие оладьи.

Сразу же выложите на тесто примерно по 3–5 небольших виноградин.

Выложите на каждый оладушек ещё немного теста, чтобы оно покрыло ягоды.

Жарьте оладьи с виноградом на среднем огне примерно по 2–3 минуты с каждой стороны, до румяности.

По желанию готовые оладушки можно ненадолго выложить на бумажную салфетку, чтобы впиталось лишнее масло.

**КРАСИВЫЙ И ОРИГИНАЛЬНЫЙ ЗАВТРАК!
ПРИЯТНОГО АППЕТИТА!**

КРЕВЕТКИ С САЛАТОМ ИЗ РАЗНОЦВЕТНОЙ ФАСОЛИ

1 лайм
2 зубчика чеснока
1 ч. ложка соли
1 ч. ложка оливкового масла
1/3 ч. ложки сухого красного перца
1/2 кг крупных очищенных креветок

Для гарнира

3 помидора
1 огурец
по 1 банке белой и красной консервированной фасоли
2 ст. ложки зелени петрушки
2 ст. ложки белого винного уксуса
1 ст. ложка оливкового масла
Соль и перец по вкусу

1. Натрите 1 ч. ложку цедры с лайма и выжмите 1 ст. ложку сока. Цедру смешайте с соком, чесноком, солью, оливковым маслом, красным перцем. В этом соусе обвалите креветки и оставьте на 5 минут.

2. Запекайте креветки в духовке 3 минуты, переверните и запекайте еще 3 минуты.

3. Помидоры и огурец нарежьте кубиками и смешайте с фасолью, посыпьте зеленью, посолите, поперчите и полейте маслом с уксусом.

САЛАТ С КУРИЦЕЙ

1 куриная грудка (отварить)
300 г зеленой стручковой фасоли
4 картофелины
1/2 кг помидоров черри
1/2 стакана маслин
2 ст. ложки оливкового масла
соль и молотый перец по вкусу
4 ч. ложки лимонного сока
1 ч. ложка горчицы
1/2 ч. ложки сухого орегано
1 пучок зеленого салата

1. Куриную мякоть нарежьте кубиками.

2. Отварите в кипящей воде стручковую фасоль до мягкости, обдайте холодной водой. Сваренный в мундире картофель охладите и нарежьте ломтиками.

3. Нарежьте на половинки помидоры черри и маслины.

4. Для соуса: взбейте вилкой оливковое масло с солью и перцем, лимонным соком, горчицей и орегано.

5. Разложите ингредиенты на листьях салата и залейте соусом.

ДЕТСКАЯ ГИПЕРТОНИЯ

Считается, что гипертоническая болезнь развивается после 40 лет, но в последнее время эта болезнь заметно «помолодела». Нередко ее симптомы обнаруживаются у людей, еще не достигших тридцатилетия, и даже у детей.

Детское давление – от 0 до 10 лет

Гипертония у детей, к счастью, встречается редко. Как правило, родители обнаруживают эту болезнь у ребенка случайно, существенных жалоб может и не быть. В большинстве случаев повышение артериального давления у детей бывает вторичным, то есть является следствием или проявлением других заболеваний: почек, эндокринной системы.

Чтобы вам было легче ориентироваться в цифрах, приводим показатели артериального давления у детей разных возрастов.

Итак, нормой считается:

У новорожденных девочек – 66/65 мм рт. ст.

У новорожденных мальчиков – 71/55 мм рт. ст.

В течение первого года жизни поднимается, в основном, систолическое давление (верхнее), достигая уровня 90-92 мм рт. ст.

До 7 лет увеличение давления идет медленно, а затем нарастает более быстрыми темпами, достигая к 16-18 годам величин, характерных для взрослого. Но нужно иметь в виду, что у любого человека, в том числе в детском и подростковом возрасте, нормальное кровяное давление подвержено значительным индивидуальным колебаниям. Так, например, у подростков верхнее давление может быть в пределах 100-140 мм рт. ст., а нижнее в пределах 70-90 мм рт. ст. Эти цифры и принято считать нормой.

Вниманию родителей

Большое значение в профилактике развития гипертонии имеет рациональное питание. Пища должна быть полноценной, богатой витаминами, следует употреблять больше фруктов и овощей. Неограниченное потребление поваренной соли также может стать причиной повышения кровяного давления и одним из факторов развития первичной гипертонии. Лучше приучать ребенка к минимальному потреблению соли с первого года жизни, когда только формируются его пищевые предпочтения.

Следует наладить у ребенка правильный образ жизни, избегать перенапряжения, строго соблюдать режим дня: сон ночью должен быть не менее 8 часов, если это возможно – благоприятен сон днем (1-2 часа).

Все сказанное показывает, что эффективная профилактика гипертонии включает в себя все то, что мы подразумеваем под здоровым образом жизни. Если все эти советы комплексно применять, давление у ребенка нормализуется.

Болезнь отличников

В последние годы замечено, что некоторые дети особенно подвержены гипертонии. И чаще всего изменены только цифры верхнего давления. В большинстве своем эти нарушения вызваны чрезмерной нагрузкой во время школьных и внешкольных занятий. Так, например, в физико-математических школах процент ребят с повышенным давлением в 2-3 раза выше, чем в обычных. Поэтому регулирование учебной нагрузки, снятие с подростка психологического стресса (например, боязни неудовлетворительных оценок) поможет нормализации кровяного давления. Развитию гипертонии способствует и низкая физическая активность детей, ведущих сидячий, малоподвижный образ жизни. Занятия физкультурой и спортом, высокая двигательная активность в целом снижают риск развития гипертонии.

Никакой самодеятельности!

Единственное, чего следует опасаться родителям детей с систематическими повышениями давления, – это неизвестность истинных причин заболевания, которыми могут быть заболевания почек, гормональные нарушения и многое другое. Никак нельзя пытаться вылечить ребенка своими силами, предлагать ребенку даже в малых дозах лекарственные препараты, снижающие давление! Медикаменты и дозы приема лекарственного препарата назначаются только врачом и подбираются строго индивидуально, а родительскую энергию нужно направить на то, чтобы обеспечить выполнение ребенком необходимого режима и регулярного приема препаратов! Последнее очень важно, так как дети свою болезнь не ощущают и поэтому не хотят лечиться.

Заниматься самодеятельностью здесь неуместно, даже если родители-гипертоники в этом деле, что называется, собаку съели. Лечение должен назначать только врач. Иначе осложнения могут оказаться гораздо серьезнее самого заболевания.

ЕСЛИ НЕТ ЛЕКАРСТВА

- От трещин на ногтях можно избавиться, если втирать мед с луком.
- При ожогах прикладывайте очищенный картофель или мед.
- Морковь хорошо помогает очищать раны от гноя, уменьшает боль.
- Мед обладает рассасывающим действием (при новообразованиях, гнойной ангине и т. д.)
- При расстройствах кишечника рекомендуется есть черемуху, пить чай из нее.
- При усталости глаз прикладывайте картофель или яблоко.
- При болезненных менструациях помогает сок черной смородины (по четверти стакана 3-5 раз в день), а при длительных – яблоки в неограниченном количестве.
- Для выведения шлаков, солей ешьте тыкву, кабачки, морковь, тушенные в растительном масле.
- Вечером, чтобы снять нервное напряжение, усталость, очень хорошо руку (от локтя до ладони) подставить под струю холодной воды.
- При невралгии нужно прикладывать вареное яйцо к больному месту.
- При обморожениях натёртую редьку смешивают с водой и обмывают обмороженные места.
- Попробуйте измельчить горох и залить кипятком – получите лекарство для быстрого созревания фурункула и размягчения воспаленных участков.
- Сок репчатого лука с медом является хорошим средством для предотвращения развития бельма на глазу.
- Тертая свекла используется при опухолях, ушибах, язвах, воспалениях кожи.
- Для ухода за руками незаменим отвар из картофеля (ванночки для рук).
- Слабительное: сварите варенье, но вместо сахара положите в него сорбит (заменитель сахара). Употреблять следует только по 1-2 ч. ложки.
- Настой укропа успокаивает, положительно действует на желудок и мочевой пузырь, а у кормящей матери увеличивается молоко.
- При ожоге можно сразу смазать пораженное место подсолнечным маслом и посыпать содой.
- Фурункул можно смазать керосином несколько раз в день, но осторожно – только сам фурункул.
- При синяке надо намочить газету водой и приложить на ушибленное место – синяк быстро пройдет.
- При бронхите, трахеите хорошее отхаркивающее средство – настой кожуры мандарина: 1 ст. ложку сухой кожуры залить стаканом кипятка, пить по 1/5 стакана 5 раз в день до еды.
- При уплотнениях в области операционного шва надо листья сирени опустить в кипяток на 2–3 секунды и положить на больное место, закрыть компрессной клеенкой, закрепить. Процедуру можно делать на 2–4 часа каждый день.

ЗНАЕТЕ ЛИ ВЫ?

Знаете ли вы, что **бананы** – это трава, а сами плоды у них растут «вверх ногами»? Многие ошибаются, думая, что бананы растут на пальмах. А еще спорят о том, с какой стороны чистить банан. Кому-то легче начинать очистку с твёрдого продолговатого хвостика, а кто-то, наоборот, начинает чистку шкурки банана с другой стороны.

На самом деле бананы растут из стеблей растения и тянутся вверх, к небу, к солнцу. Когда гроздь становится слишком большой и тяжёлой, она просто свисает вниз. Именно поэтому бананы такой интересной дугообразной формы.

Возвращаясь к нашему спору, заметим, что логичнее очищать бананы с черенка. Получается, что мы очищаем бананы наоборот.

Родина банана – Юго-Восточная Азия (Малайский архипелаг), здесь бананы появились с 11 века до нашей эры. Их употребляли в пищу, из них делали муку и готовили хлеб. Правда, выглядели бананы не как современные полумесяцы. Внутри плодов были косточки. Как правило, они использовались для продажи. А сейчас бананы – это не только вкусное, но и полезное лакомство для детей и взрослых.

Къарабудакентдин магъараяр

Дагъустанда адетдинди тушир, муракаб туризмдалрик алайбур патал итижлу чкаяр гзаф ава: магъараяр, къветлер, дерин гуьтлуь кламар. Ахътин чкайра сиягъат авун патал чандин сагъламвал, члехи дурумлувал, зиреквал герек я, гъаклни сирнав ийиз ва я ргарай, чархарай физ алакьна кланда, вучиз лагъайтла чилин кланикай физвай рекьер акъалтлай четинбур хьун мумкин я. - Чун кланзни такланз чилин кланик квай вацлар, хараяр, гъамбарар шуклуь жигъиарар магълуб авуниз мажбур жада.

И жигъетдай Къарабудакентдин магъараяр гзаф итижлу я. Абур Къарабудакент хуьруьвай 4 километрдин яргъа Манасозень вацлун чапла патан къерехда къубба хътин Эльдамск тепедин гуьнейра экля хъанва. И карстдин магъараяр Дагъустанда виридалайни сирлубур, гуьрчегбур яз гъисабзава. Карст- им це црадай дагъдин жинсери (киреждин, гипсдин ва мсб) арадал гъизвай машгъал (явление) я.

Ина авай пуд магъарадални чпин махсус тварар ала: Дириди (Живая), Къенвайди (Мертвая), Къизилдинди (Золотая). Абурукай виридалайни члехиди «Дириди» лугъудай магъара я. Ихътин твар эцигунин себеб ина

Яру ктабдиз гъатнавай къаркъулувар хьун я. И магъарадин яргъивилел 125 метр ала. Адахъ чеб-чпихъ галаз гуьтлуь тоннелралди алакьалу авунвай 8 зал ава.

Виридалайни гъвечлиди тир «Къизилдин» магъарада вини тагъарай муркуцлар хъиз куьрс хъанвай жуьреба-жуьре рангарин сталактитар ава. Им дагъустандин къветлера дуьшуьш жезвай гзаф надир вакъиа я.

Магъарайрин цларал дегъ члавуз члугур бязи шикилар аламай, амма абур гелкъуьн тийиз акваз-акваз пуч жезва. Ина гъаклни гзаф азаррин дарман тир мелгьем хкуддай мумие минералдин къатар ава.

Къарабудакент районди Бекенез (туьрк члалади- тупал) лугъудай чешме ава. Ам неинки Дагъустанда гъаклни Россияда лап члехи булахрикай садя. Чешме мезозойский эрадиз

талукъ яз гъисабзава, яни адан геологический яш тахминан 70- 60 млн йис яз гъисабзава. Чкадал чешмедин цин чимивал гъамиша 15,2 градус къван я. Дагъдин къужахдай мел кваз авахъна къвезвай Бекенез булахдин къайивал квай ятари 1170 кв. метрдин майдан авай успагъи вир арадал гъанва.

Гъа икI, магъарайрихъ ва Бекенез булахдихъ галаз таниш хъайида-

лай гуьгъуьниз чкадин музейриз килигайтлани жада. Абурни ина са шумуд ава. Месела, «Куьгъне гъаят» лугъудай хуси музейда гзаф къадар энтикъа затлар эцигнава: безекар, аваданлухар, зегъметдин карасдаяр ва икI мад . Низ хуш ятла вири и затлариз пулсуз килигиз жада.

Гуьлнара АСАДУЛАЕВА

Къе чи редакцияда мугъманвиле филологиядин илимрин кандидат, РАН-дин ДФИЦ-дин Г.Цадасадин тIварунихъ галай чIалан, литературадин ва искусстводин Институтдин илимдин къуллугъчи Умсалимат Багъавутдиновна Абдуллабегова ава.

Умсалимат «Йисан жегъил алим -2016» конкурсдин лауреат, региондин, Вирироссиядин, вирихалкъарин симпозиумрин ва конференцийрин иштиракчи, илимдин 50-далай виниз кIвалахрин автор я. У.Абдуллабеговадин регъбервелик кваз ДГУНХ-дин студентри «Business project contest» бизнес-проектрин Международный конкурсда сад лагъай чка къуна (Москва).

Алимдихъ галаз чун илимдикай ва хайи чIаларикай рахана...

Умсалимат АБДУЛЛАБЕГОВА:

«ХАЙИ ЧIАЛ – ИМ ЧIЕХИ ВАЦI ХЪИЗ Я...»

-Куьне жуван девирда ДГУ-дин къецепатан чIаларин факультет агалкъунралди акъалтIарна, ахпа куьнени студентриз, мектебда кIелзавай аялриз ингилис чIал чирна. Амма лингвист яз илимдин кIвалахдал машгъл жедайла, Куьне вучиз ятIани хайи, къумукъ чIал хкъана. Идахъ гьихътин себеб ава ва Куь ахтармишунра ингилис чIал чир хъуни куьмекзавани?

- За исятдани еке гъевесдивди ингилис чIалалди тарсар гузва, ада гъич сакIани заз илимдин кIвалахда манийвалзавач. Хайи чIал лагъайтIа, гьикъван и гафар эсер ийидайбур ятIани лугъун –им, заз чиз, рикIин эмир я. Зи мукъва-къилийрик лап хъсандаказ, пешекарвилин дережада хайи чIал чизвай алимар, журналистар, муаллимар ава. Чи тухумда хайи чIалан гъакъиндай вилериз акван тийир руьгъ, культ гъамиша аваз хъайиди я, заз чиз, зун жуван чешмейрив хтун хъууна са акъван тажуб жедай кар авач.

Куьмекзавани заз кIвалахда ингилис чIал чир хъуни? Шаксуз. Михъиз глобализациядин ва виринра кьиле физвай цифровизациядин асирда ида рахадай, лингвистикада кьиле физвай цIийивилерихъ чир жедай, ZOOM, Diskord хътин ва маса приложенийрин куьмекдалди онлайн-жуьреда къецепатан уьлквейра кьиле физвай семинарра ва конференцияра иштиракдай мумкинвал гузва.

- ЧIалар - лингвистар патал гъакIан «сырье» я лугъудай фикир ава. Яни чпин кIвалахдин чкаяр хуьн патал анжах абур патал лазим я. Куьне ихътин гафариз гьихътин баян гуда!

- Ихътин гафарихъ галаз зун эсиллагъ рази туш. Им за неинки чIалан гъавурда авай пешекар яз, гъакIни хайи чIалан метлебдин гъавурда авай инсан яз лугъузва. Инал чи машгълур ва чIехи писатель Чингиз Айтматов гьикI рикIел хкидач къван: «Халкъдал датIана чан аламукъун - адан чIала ава». Ва я вири дубъядиз

Дагъустан машгъур авур Расул Гъамзатован шиирдин
цIарар рикIел хкин:

Са вуж ятIани азаррикай сагъарда
Маса чIала, амма адал за мани ягъич,
Эгерни пака рекъидатIа зи чIал,
Зун я гъазур къе рекъиз.

Гъар са чIалахъ халкъдин юмордин, философиядин,
тарихдин, фонетикадин этикадин жигъетдай вичин
къетIен уstadвал ава... ЧIал чIехи вацIуз ухшар я,
ана лагъайтIа гъар са стIал - гаф я. ЧIалан чешмейри
чун элкъурна чи дувулрив хкизва. Вичин хайи чIал
тийижир касди вич риваятра ва къисайра, махара
ва негъилра, манийра ва мисалра аваз агакъарнавай
вичин халкъдин агъзур йисаралди кIватIнавай камал-
лувиливай къакъудзава.

Лингвистика - инлай гзаф асирар вилик арадал
атанвай илим я. Чи девирда лагъайтIа, адан метлеб
гъвечIи туш. Дагъустандин чIаларикай рахадайла,
ахтармишунрин рекъел гъалтайла, им, къаматрин
чIалалди лагъайтIа, цан цун тавунвай ник я ва ана
чIала ашукъ тир жегъил алимар гуъзлемишзава.

**- Гъихътин четин месэлайрал расалмиш жезва
жегъил алимар ва, Куь фикирдалди, бажарагълу-
вилелай гъейри, абурухъ мадни гъихътин ерияр
хъун лазим я?**

- Вири алимар, неинки жегъилбур, расалмиш жез-
вай четин месэла – им гъвечIи мажибар я. Идалайни
гъейри, обществада естественный ва дуьм-дуьз или-
мар халисанбур яз гъисабунин фикир гегъеншдаказ
чIанва. Амма гуманитарный илимар – ибур гуьрчег
ва пичIи рахунар я, идалай гзаф тушиз гъисабзава.
Виридалайни къакъан трибунайрихъай уьлкведиз
гуманитарийрилай хъсан инженерар лазим тирди
садрани - къведра лагъаначир. Талукъ тирвал, къилин
ресурсарни естественный илимар патал чара ийизвай.
Амма куьне фикир це, гуманитарный илимар вилик
финин дережадилаини обществодивай вичин ивирар
хуьз алакъун аслу я...

Умудлу я, мукъвал гележегда Россияда гуманитар-
ный илимрикай арадал атанвай дуьзди тушир фикир
дегиш жеда.

Мадни завай къейд тавуна жедач, жегъил алимар
патал Россиядин Федерациядин Президентдин, Рос-
сиядин дибдин ахтармишунрин Фондунин, Дагъустан
Республикадин Грантрикай чIехи куьмек хъанва.
Общественный тешкилатарни къерехда акъвазнавач.
ИкI, Гъажи Махачеван Фондунин грантдин нетижада
залай «Къумукъ халкъдин отраслевой лексикадин
словарь» чапдай акъуддиз алакъна.

**- Социальный сетра авай къейдерилай асаслу
яз, Куьне гъазурнавай «Отраслевой лексикадин
словарь» майдандиз акъатуниз кIелзавайбуру еке
итижлувал къалурзава ва гзафбуруз ахътин ктаб-
дин сагъиб жез кIанзава. Адакай сугъбетнайтIа
кIанзавай...**

- Монографиядин къилин автор Т.Таймасханова я.
Татув Гъажиевнадигъеле Советрин Союз чкIидалди 30
йисалайни виниз вахтунда Гъ.ЦIадасадин тIварунихъ
галай чIалан тарихдин ва литературадин институтда
кIвалахна. Яргъал йисара ада къумукърин хуьрериз
физ флорадихъ ва фаунадихъ, анатомиядихъ ва инсан-
дин физиологиядихъ галаз алакъалу, тIуьнриз, мехъериз
ва инсан эхиримжи рекъе тунин адетриз, яшамиш
жезвай чкайриз, майишатда ишлемишзавай затIариз,
пек-парталдиз ва кIвачин къапариз талукъ милли
лексика кIватIна, къайдада туна ва ахтармишна.

Гъайиф хьи, инсанар шегъерриз куьч хъунихъ ва маса
себебрехъ галаз алакъалу язни гзаф гафар алай аямда
хайи чIалалди рахазвайбурун сиверай квахънава.

Словарь печатдиз гъазурдайла, за адан къурулуш ва
ана материалар ганвай къайда цIийи хъувуна. Ана га-
фарин мана-метлебдиз, стилистикадиз, грамматикадиз
ва нугъатриз талукъ яз ремаркаяр кухтуна. Словарда
гъатнавай макъалаяр шикилралди девлетлу авуна,
урус чIалан гафарин указатель туькIурна.

**- Ахтармишунин кIвалах къиле тухун патал
Грант къачуз регъят яни?**

- Регъят туш, амма, лугъурвал, зегъмет галачиз вирай
балугъ акъудиз жедач. Документар кIватуни кардал
еке зегъмет ала. Идани языкознанидин и ва я маса
хиле эхиримжи вахтара къиле тухванвай илимдин
ахтармишунрин гъавурда хъун, итижлу ва важиблу
проект гъазурун истемишзава. Четин я, амма им къилиз
акъудиз жедай кар я.

**- Хайи чIалар хуьн патал лингвистри сад тир
программа арадал гъунин фикирдиз Куьн гъикI
килигзава?**

- Гъелбетда, ихътин программа лазим я, амма анжах
са лингвистрин алахъунралди чIалар хуьз алакъдач.
Ихътин важиблу месэлада обществадин вири ресурсар
кIватна мягкемарун лазим я: гъам законрин, гъам
праводин, гъам финансрин, гъам яшайишдин.

**- Куь кандидатвилин диссертация ва илимдин
гзаф публикацияр халкъдин махариз бахшнавай-
бур я. Алимдин вилерай гъихътинди я ам - махарин
алем?**

- Дуьньяда вири инсанриз махар хуш я. И ашукъвал-
ни гъеле аял чIавуз арадал къвезва. Махуни гъвечIи-
даз инсандин гъиссерин гъавурда акъаз, ахлакъдин
важиблу ерияр чириз куьмекзава. Мах таб я, амма
ада гъар са жегъилдиз тарс гузва. Махарин чIал лап
девлетлуди, цIалцIамди, рангарин кIунтI я... Адан
гъавурдани анжах хайи чIалалди кIелдайла ва я яб
акалдайла хъсан гъатда. Мах им писвилел хъсанвили
гъалибвал къазанмишунин акъалтI тийир бягъс я, ина
хъсанвал гъамиша гъалиб жезва. Аялриз махар кIела!

Алав АЛИЕВ

Муьгьуьббат авачир женнет

Ц Лукьуд йиса авайла, заз са классда келзавай Наиля кIан хьана. Чун гьамиша саналжедай, дустари, я са классда келзавайбуру чакай зарафатардачир. Гьатта муаллимрини чи алакъяар тайин хьанвайдай къазвай ва гагь-гагь за тарсар ахьагъайла, я хьсан гьазур тахъайла, Наилядиз арзаяр ийидай. Зун Наилядихь галаз тарсарилай къулухъни санал жедай, ам чи къуншидал яшамиш жезвай. Адан буба фад рагьметдиз фенай, дидеди Наиля ва адан чIехи стха Эльдар текдиз тербияламишзавай. Чна кIуьд лагъай класс акъалтарзавай, и вахтунда Эльдар армиядиз тухвана. Вич фидалди ада заз лагъана:

- Зи ихтияр тиртIа, за куьн гуьруьшар къадагъа ийидай. Амма гьикI хьуй? Куьн са классда ава ва къуншияр я. Са кар чир хьухь.

Эгер вуна Наиля бейкеф авуртIа, за вун рекьида.

- Бейкефардач, Эльдар, - гаф гана за. – Адан хатур хадаиди за рекьида, вал вегьедач.

Школадилай къулухъ зунни Наиля университетдин экономикадин факультетдик экечIна. Эльдар армияда акъвазна, отпускдиз хтайла мад захъ галаз рахана.

- За зи вах вал илитIавайди туш, амма куьн тайин хьана кIанда. Белки ви диде-буба акси я жеди - чун чара миллетар я. Ви буба карчи я, чун са кесибар. ИкI хъайила, са зурба бедбахтвал жезвач, секинз тур вах. Заз зи вахакай фитнейрин ван хьана кIандач, ам гила аял къил туш.

Нянихъ за дидедивай бубадихъ галаз рахун тIалабна. Анжах суьгьбет рази жедайди хьанач. Гьа и йикъалай зи ва чи хизандин уьмуьрда чIулав

йикъар алуькна. Зи чIехи вах Аминарак уьзуьрдик кефсуз хьана. Диде-бубади ам Москвадиз онкологиядин институтдиз тухвана, амма духтурри операция авун хиве къунач. Москвада авай бубадин дустарикай сада вах Германиядиз тухун меслят авуна. Ана са онкоцентрда гьахътин операцияр ийизвай ва гзафбур къиникъдин къармахрай къутармишнай. Операция лап багъади тир ва бубади вичин кIвалахдин юлдаш тир Гьажи Алиевичаз бизнес апайдай меслят авуна. Анжах Гьажи Алиевич неинки и кардал рази хьанач, генани вичив гвай пулар кIватIна, вири бубадив вугана. И пулни бес жезвачир, Гьажи Алиевича санал тир бизнесдин са пай гана, пул бубадив вугана.

И алахъунрин нетижаяр хьсанбур хьана. Амина сагъ жез башламишна. Диде-буба начагъ

вахан гъиляй хъанвайла, стха Али нубатсуз крава аваз кеве гъатайла, чна вири маса гана буржар вахкана. Ва мад Гъажи Алиевича куьмекна.

Гъажи Алиевич бубадин парт-нер ва дуст тир. Заз ам гъвечи чавалай чидай. Чна адаз Гъажи халу лугъудай. Ам бубадихъ галаз дуст тир, санал келунарни авунвай ва санал чпин карханани ачухнай.

Вучиз за икI галай-галайвал кхъизва, жуван пашман вакъи-аяр туна? Белки заз зи умуър чурай буба са гъихътин ятлани себепар жагъурна гъахъ ийиз кланзаватла? Я тахъйтла жуван зайифвал хиве къаз кланзавач?

Бубани Гъажи халу неинки санал кваллахзавай дустар, абур халис стхяр хъиз тир. Гъабур хъиз чунни, аяларни дустар тир. Мукъвабуру лугъудай, са мус ятлани чун мукъувай агатда. Лугъудай хъи, зи стха Алидикай чам ва Гъажи халудин руш Аидадикай свас жеда.

Къве йис алатна. Зани Наиледи университет куьтыгъна, геле-жегдин планар тукIуьрзавай, сифте кеферпата кваллахдайвал тир. За дидедай мад бубадихъ галаз рахун тлалабна, амма мукъуь юкъуз бубади заз вичи эверна. Ада заз вичиз Гъажи Алиевича ачух суьгъбет авун патал ресторандиз эвернавай-дакай лагъана. Гъажи халудиз папавай чир хъайивал, Аидадиз гъвечи чавалай зун кланзава, гъавиляй ада вири илчийрин гаф атIузва. Ада лагъаналда: Я зун Мурадаз (заз) гъуьлуьз фида, я садазни. Гъажи Алиевича зи фикир гъихътинди ятла чирун тлалабна. Зун Аидадихъ галазни дуст тир. Бубади хиве къурвал, адаз зун Аидадал эвленмиш хъана кланзавай. Зун зи япарихъ инанмиш жезвачир. Бес ихътин

кар истемишиз ва я тлалабиз гъи-кI жеда? Бубади зи рикел Гъажи Алиевичаз чун гъикъван буржлу ятлахкана. Аидани иер руш, хуш къилихрин, девлетлу свас тир. Школа медалдалди акъалтIарна, мединститутда вири «вадар» аваз келзавай.

- Амма заз масад кланзава! – гъарай акъатна зай.

Анжах бубадиз зи ван къевезвачир.

- Ви къаст зун къин яни? Эгер вун Аидадал эвленмиш тахъйтла, вуна зун чукIул гвачиз тукIвада. Рикел хкваш, гъикъван чун Гъажидиз буржлу ятла. Фагъум ая, ихътин касдин кефи хаз жедани?

Зи рикел Гъажи халуди чаз гайи къван куьмекар аламай ва ам патал вуч клантлани ийидай, амма и кар ваь. Идалай гъейри, Наиледин квалени чи илчийр гуьзетзавай. И йикъара Эльдар хтана кланзавай. Бес гила гъикI Наиледиз ва стхадиз лугъуда? ГъикI зун адан вилериз килигда?

Са шумуд юкъуз зун квалей экъечIнач, Наиледиз зун кефсуззава лагъана. Сифтегъан пуд юкъуз гъар сятина зенг ийизвай, хабар къазвай, дарих тирди лугъузвай. Ахпа зенгер садлагъана акъваз хъана. За адаз зенг авуна. Адан сесина гъалаба авайди ва адан кефи чIур хъанвайди гъиссна за. Ада заз, са затIни хъанвач, Эльдар хтайла, мугъманар къалин хъанва, мажал авач лугъузвай. Зун Наиледихъ галаз гуьруьш хъана.

Са вад йикъалай. Анжах адан кефияр ханваз акуна. Ада вич Эльдаран мугъманрикай икрагъ хъанва, абуру квалени ийизвай ремонтрини инжикли авуна лугъузвай. Ам са жуьреда авай, гъамиша рахадай Наиле, гила секин тир. За и четин ихтилат гъикI башламишда лугъуз фи-

кирзавайла, Наиледи бирдан лагъана:

- Маса сеферда рахада, Мурад, исятда зун Къизлярдиз тухуз халу къведа, чIехи диде кефсуз я. Са вацра зун гъана жеда. Хтайла рахада. Заз зи кIулай залан пар аватайди хъиз хъана. За генани буба рекъив гъунин умуд кварнавачир. Са вацра и месэла гъялиз жеда.

Бубадихъ галаз ихтилат хъанач. Гила ада тлалабзавачир, истемишзавай Аидадихъ галаз некаягъ авун. Са йифиз заз бубадинни дидедин суьгъбетдин ван хъана. Дидеди зи падкъазвай, амма буба вичин гафунал кеве тир:

- Хва дуьз рекъел гъидай чкадал, вуна гъадан падкъазва! Чун вири мехъер ийидалди са нихъ галаз ятлани гуьруьш жезва. Зазни пуд йисуз урус руш авай, Нина, гуьрчег ва акъуллу. Амма диде-бубади къадагъа авуна, жуванди гъваш, лагъана. Вун къалурна, зун эвленмиш хъана. Вуч хъана? Чун пис яшамиш жезвани?

И йифиз заз чир хъана – маса чара амач. Гила зи вил Наиледал алай. Чна фикирзавайвал, кеферпатаз фида. Регистрация авуна, фида. Гъелбетда, гъар са рушаз гуьрчег мехъер клан я. Яраб ам зи гъавурда гъатдач жал, ам рази жедач жал?

Варз алатна, амма Наиле хквезвачир ва телефонни хкуднавай. Зун Къизлярдиз фена. Адан чIехи дидедин адрес заз чизвай, са йис вилик за Наиле тухванай. РикI къудгъунзавай хуруда, амма зун Наиледин къайивилел алапат хъана. Ада заз гъич квалени ша лагъанач.

- Вахъ вуч хъанва Наиле? Вучиз вун захъ галаз къана рахазва? Закай хатур амукънавани? Аллагъ шагъид я, заз вахъ галаз жез кланзава.

- Акъваз, Мурад, заз яб це. Хъел заз авач, цийи хабарар ава, гъавурда гъат ва багъишламиша. Чун акъван вядеда санал хъана, душманар яз къакъат тийин.

- Къакъатун? Вуч ахмакъ ихтилатаря? Садрани зун къакъатдач вахъ галаз. Гъавурда акъазва, ви хатур амукънава, туплал акал тавурвилай...

- Ваъ, Мурад... Захъ туплал акалда, амма вуна ваъ. За гзаф фагъум-фикир авуна чи алакъай-рикай ва гъавурда акъуна - чиди муъгъуъббат туш, аялвилин дуствал, вердидиш хъун я, мад са затлани.

- Вуна вуч лугъузва, Наиля? Вун дели хъанвани? Белки ваз масадни жагъанватла?

- Эхъ. За Русланаз разивал гана, ваз ам чизвайди я. Чун са миллетни я, мукъвабурни. Руслан залай члехи я, кIвачел мягъкемдиз акъвазнава, кIвал, туьквен, кафе ава. Яшарин тафаватни бегенмиш я, таяр – им дуъз къевезвач.

Руслан заз таниш тир, папахъ галаз чара хъайила, ам Наилядал вичиз ша лугъуз алахънай. Гила Наиля гъадаз гъуьлуъз физва.

- Ам исятда ина авани? – хабар къуна за.

- Эхъ, къал-макъал герек туш. Зун садани гужуналди гузвач, заз икI хъсан акуна. Багъишламиша, Мурад, ихътин крарни – са юкъуз инсандин вири уьмуър дегиш жедай вакъиаярни – жедайди я.

Зун завай квахънавай, анжах лагъана:

- Зун чIалахъ жезвач...

- Гъавайда... За ваз таб авурди яни?

- Эхъ, зун кIанда, лугъудайла..

Заз чидач инлай зун кIвализ гьикI хъфенатла. Пакад юкъуз шкафдай дачадин куьлегар, рекъай са шумуд бутылка эрекъни вахчуна, зун гъаниз фена. И

чIавалди садрани хъвайиди туширтлани. Дидедиз, Москвадиз кIвалахар аваз физва, лагъанай.

КIвализ са гъафтедила хтана. Къене пад тIазвай ва кузвай. Са кIвалахни ийиз жезвачир. КIвале авайбуруни са хабарни къазвачир. И йикъар гьикI акъатнатла, гьикI Аидадал эвленмиш хъунин разивал ганатла, рикIел аламачир. Вири са ахвара авайди хъиз хъана.

... Мехъер лап девлетлуди хъана. Бахтлу бубайри чаз мехъерин савкъват яз маса уьлквейриз фин патал билетарни гана. Амма виртIедин (медовый) варз, гъакIни амай вири уьмуър хъиз, виртIединди хъанач. Аидадихъ галаз за хуш рафтарвалзавай, амма кIанивиликай садрани лагъаначир. Ам фад-фад шехъдай, вучиз чун икI ава, вучиз вич кIаниди тирди гьиссзавач, лугъудай. Авайвал за лугъузвачир, къуру тарифардай. Заз Аллагъди гана ам хътин руш гьалтна, лугъудай.

Мадкъвейисалатна. Аидадихъ галаз девлетлу уьмуър тухузвай, бубайри чаз халис женнет туькIуърнавай: пуд гъавайрин кIвал, гъардаз багъа машин, заз хъсан мажиб авай кIвалах, бубадин бизнесдин сапай, Аидадиз вичин бубади медицинский центр багъишна. Аялар чаз гъеле авачир, духтурри и вахтни жедайдахъ инанмишарзавай.

Мукъвара зал дуьшуьшдай Наилядин дуст руш Саида гьалтна. Адавай чир хъайивал, Наиля Русланаз гъуьлуъз фенач. Зи мехъер хъайи са вацралай, ам Русланан гаф атлана, дуст рушахъ галаз Москвадиз фена ва гъана шведрин са офисда кIвалахзава.

Мадни чир хъана, за Наилядихъ галаз рахадай гафар жагъуриз, адаз гьикI и кардикай гьикI хабардатла лугъуз фикиррик квай

вахтунда, адахъ галаз зи буба гуьруьш хъана. Чидач, бубади гьикI ва вуч лагъанатла, амма гъа йикъалай ам Къизлярдиз хъфенай. Наиляди и жуьре зи бубадин къаст къилиз акъудиз куьмекна.

Саидадин ихтилатрай вири чир хъайила, зун дели хъанвай. Белки гила вири дегиш жедатла? Къуй бубади зун негъ авурай, эхда. Анжах Аида язух къевезна. Бес гъамни бахтсуз тушни? Гъа и юкъуз за Наилядиз зенг авуна ва Москвадиз къевез кIанзавайди лагъана.

- Гьелбетда, къевез вавай жеда, амма квекай рахада, Мурад?

- Заз вун кIанзава, Наиля. Гъа-миша кIанзавайди тир... Чизва, зун тахсирлу я. Амма вунани Руслана зи къил гижичи авуна.

- Мурад, вун тахсирлу туш. Анжах са зун я. Ви вилик. Русланан вилик. Жуван виликни.

- Вазни зун кIанзава, Наиля, заз чизва. Геж хъанвач, чи гьич къанни цIуд йисарни хъанвач.

- Вун ягъалмиш я, Мурад. Заз вун кIандач. Квекай рахада чун? Чун са классда кIелай дустар я. Багъишламиш, зун кIвалахал ала, рахаз жезвач.

Зун гьикI кIвализ хъфенатла, гьикъван чIавалди кIвалин вилик машинда ацукънатла, чидач. ГьикI тIал секинардатла лугъуз, за радио кутуна. Бирдан са манидин ван хъана, налугъуди зун патал тир. «Муъгъуъббат гала-чир женнетдиз лугъуда жегънем.

Ана гъакъван туькIуьл я ва шадвал авач!»

Эхъ, им гъахъ я. Заз чида кIанивал авачир женнет жегънем тирди. Зун яшамиш жезвайвал мумкин туш. Завай вуч дегиш жеда, эгер Наиляди бахт инкардайла, ада фикирзавач – заз халис уьмуър авач...

Эльмира ИБРАГЪИМОВА

СЕГЪНЕДИН БИЛБИЛ

Тебиатди илгъамдикай пай ганвай инсанар и дуьньядал тӀимил алач: артистар, композиторар, журналистар, шаирар, писателар ва икӀ мад. Чи арадай акъатайлани, гзафбур чпин бажарагълувал себеб яз, инсанриз сейли яз амукъзава. Гъа ихътинбурун жергедик Дагъустандин халкъдин артистка, къве халкъдин билбил Дурия Гуьлбабаевна Рагъимовани акатзава.

Дурия 1929-йисан 25-мартдиз Къуба райондин Хъимилрин хуьре муаллимдин хизанда дидедиз хъана. Рушан рикӀе гъвечӀи ЧӀавалай артистка хъунин мурад авай, амма къисметди адан вилик вичин шартӀар эцигна. Мектеб акъалтӀарай руш Къубадин педучилищедиз акъатна. Анаг акъалтӀарай 1946-йисуз ада аялрин кӀвале муаллимвиле кӀвалахна. Гуьгъуьнлай ам Къуба райондин медениятдин кӀвалин директорвиле тайинарна. Амма и кӀвалахрикай садани Дуриядин рикӀиз секинвал ва архайинвал гузвачир. Адан рикӀ артиствилел алай. Гъа икӀ и мурадди ам 1960-йисуз Къуба шегъерда авай А.Бакиханован тӀварунихъ галай драмтеатрдихъ ялна.

И театрда кӀвалахай пуд йисан вахтунда ада 30-далай виниз ролар тамамарна. 1962-йисалай, Къубадин драмтеатр агалунихъ галаз алакъалу яз, Дурия Рагъимова Дагъустандин культурадин министерствонин теклифдалди хизанни галаз Дагъустандиз куьч жезва. Ина Дурия Гуьлбабаевнади са йисуз радиокомитетда, 1963-1989-йисара Лезгийрин СтӀал Сулейманан тӀварунихъ галай госдрамтеатрда кӀвалахна, 50-далай виниз ролар тамамарна ва вишералди концертар гана. Дуриядин гъар са роль, гъар са концерт тамашачийри разивилин гӀиссералди къабулна.

Лезги театрда Дуриядин садлагъай къамат режиссер Б.Айдаева Ш.Къиямованни М.Фаргъатан «30 кепек жерме» пьесадай эцигай тамашада тамамарай Лютфидин роль я. Гуьгъуьнлай бажарагълу артисткади Сарбикедин (Е.Никитин, «Сарбике»), Гуьлнаран (Ш.Къурбанов, «АкӀ тахъана, икӀ хъайитӀа»), Дилаверан (З.Эфендиев ва Б.Айдаев, «Къазимегъамед»), Лаледин (В.Есьман ва К.Крикорян, «Лале»), Перихануман (И.Шамхалов, «Периханум»), Шагъсенеман (Уь.Гъажигъево, «Ашукъ Къариб»), Марьяман (А.Ширванзаде, «Намус»), Реганадин (У.Шекспир, «Лир пачагъ»), Дилберан (Х.Тагъир ва Къ.Межидов, «Ашукъ Саид»), Шафаган (М.Карим, «Варз къур йифиз») ва цӀудралди маса ролар еке устадивилелди тамамарна. Амма абурукай Перихануман ролди Д.Рагъимовади яратмишай къаматрин жергеда къетӀен чка къазва.

Дурия Гуьлбабаевнадин зегъметдиз еке къиметни ганва. ИкӀ, 1965-йисуз адаз Дагъустандин лайихлу артиствилин, 1977-йисуз Дагъустандин халкъдин артиствилин тӀварар, 1986-йисуз «Халкъарин дуствал» орден гана. Дурия са шумуд сеферда Дербент шегъердин ва райондин советриз депутатвиле хъянай.

1989-йисуз Лезги театрдай экъечӀай Д.Рагъимовади вичин эхиримжи нефесдалди Дербент шегъердин Азербайжан театрда режиссердин ва художественный руководителдин везифаяр тамамарна.

Дурия Гуьлбабаевна Рагъимова 2014-йисан 30-мартдиз чи арадай акъатна. Ада къугъвай ролар, тамамарай манияр, артисткадин экуь къамат халкъдин рикӀера гъамишалугъ амукъда.

ЭДУАРД АШУРАГЪАЕВ

КЪУЙ ГЪАМИША ЦІАЙ АВАЗ ХЪУЙ ГЪАР САДАН КЪУЛА!

(Хундугар)

Хундугар – муъжуьд цларцикай ибарат шииррин
– раджумрин са жуьре (АБСБКБМБ)

Азиз АЛЕМ

ЛЕЗГИВАЛ

Вахт, за гъисна гъар чІавуз
Ви аживал, верцивал.
Ваз муьтІуьгъ я дуьньядин
Цицивални хцивал.
Бармакдиз хъиз, гуда на
Зи рикІизни искивал.
Амма вавай къакъудиз
Жедач завай... лезгивал.
19. 09. 2020

ДИШЕГЪЛИ

Дишегъли такІанди итим туш,
Я ариф, я алим, гъаким туш.
Дишегъли авачир чкада
Са затІни, са карни къадим туш.
Дишегъли такІанди илфимдин¹
Душман я, ам зи дуст, надим туш.
Гъуьруьяр, перияр авачир
Женнетни заз асла лазим туш.
12. 02.2021

¹ Илфим – прогресс.

ШАРКЪА

Физва, физва йисар зи
Хиялрикай ийиз аш.
ХъайитІани руфун тух,
МефтІедик ква даим каш.
КІанда чи Ччил Алемдин
Жевжеда¹ хъун къетІен къаш.
Жедайвал гъар ярсандихъ²
Шаркъа³ ттаряхъ хътин яш.
14.06.2020

¹ Жевже – ожерелье (гарданлук).

² Ярсан – создатель (са затІ яратмиш-завайди).

³ Шаркъа – кипарис. И ттар 10 агъзур йисуз яшамииш жезва.

ККУЛУНИНИ КЪИЗИЛДИН

Марф авачир чкада
Хважамжамар жагъидач.
Вуна къежир тавуртІа,
Ви шалвар гъич къежидач.
Яралугди садрани
Ви багъ, бустан дигидач.
Ккулунини къизилдин
Чиркин рикІер жигидач...
31.03.2020

ЯТІАНИ...

Бенд хъана са кас сунадал жегъил.
Бегъем варлу тир и яшлу эбреш¹.
Асунна ада къизилрай гуьзел.
Эхир, абуру тайинна хевреш².
Амма хеврешда (рушан гафар я!)
Наврузбег хъана халисан хъемеш³.
ЯтІани даим гъалиб жезва ам
Къугъвадай чІавузпаркуна шеш-беш.
01.09.2020

¹ Эбреш – балкІандин жинс.

² Хевреш – фадамаз тайинарай гуьруьш (свидание).

³ Хъемеш – куьгъне, куьруь яракъ.

КЪУЛАЙ ЯШАЙИШ

Элван¹ авачир девир я чиди,
Гуя ичІемда² жезва яшамииш.
Ви гъарайдиз гъай гудайди авач.
Акъвн къулайди я хъи яшайиш, -
Вун ви Жабраил, вун ви Азраил! –
Вуч хуш ятІа ваз, ая яратмиш.
Амма чарках³ хъиз фидач кар вилик,
ТавуртІа на ам бегъем ягъламиш.
29. 08. 2020

¹ Элван – элкъвена хкведай ван (эхо).

² ИчІем – вакуум.

³ Чарках – чархар квачир араба.

ХЕВЕКЪАР

Гъикъвн кесиб жедай уьмуьр,
АвачиртІа хевекъар¹.
Лагъ, квел абур и дуьньяда
Ийиз жедай эвекъар?!
Гъа хевекърай аквазва заз
Чи гъилевай «векърекъар»²,
Хушбахт патал женг чІугвазвай
Чи пакадин къебекъар.
08.09.2020

¹ Хевекъ – перекресток.

² «Векърекъар» – шуьткъуьн тавунвай чарчин цІийи пулар.

ДАГЪДИН БУЛАХ

Вуч гуьзел я дагъдин булах:
Шек руша хъиз кІиркІирзава.
Заз пишкешиз абукевсер
Ада зи руьгъ ифирзава.
Икъвн къени дуьнья аваз
Куьз чна чаз мекирзава?!
Ша куьн эрк кваз зи липирдай,
За квез гегъенш жигъирзава.
28.08.2020

ХЕВРЕШДА

Чун хеврешда¹... Сад я кве ччан,
Гуя гъалтна бенд кве гуьрзе.
Чал къару яз, туькдин мес хъиз,
ЭкІя хъанва багъда перзе².
Хъвана-хъвана ашкъидин яж³,
Чун я шарша, къачуз мезе.
Агъ, тахъурай са жасадни
Такур ихътин ажеб легъзе!!!
24.10.2020

¹ Хевреш – виликамаз тайинарнавай гуьруьш (свидание).

² Перзе – таза векъ.

³ Яж – нектар.

⁴ Шарша – пиян.

КЪАЛГЪАНДИН ЦУБК

На дамахмир, вун цуьк тирла,
 Зи ялакIдиз¹ гъана лугъуз.
 Тежрибасуз жаван тир зун,
 Физвай уьмуьр саки ялгъуз.
 Эхь, вун цуькя, къалгъандин цуьк!
 На кармашна зи рикI, зи пIуз...
 Къе зун шад я: вахь хъанва чам –
 Са ламран хва, вун хъиз къудуз.
 09.01.2021

¹ ЯлакI – ксудай кIвал (спальня).

УЬМУЬРДИН РЕХЪ

Гьикъван вахтар пучнатIани,
 Шегъре хъанач уьмуьрдин рехъ.
 Валар, хъуртар хъана къисмет,
 Къилел элкъвез гъар жуьре пехъ.
 Килиг, гьикъван фукъиранар
 Чемедава хъиткъин жез хъвехъ.
 Заз кIанзава къе дуьньядиз
 Гун зи шабагъ – вижевай швехъ.¹
 10.01.2021

¹ Швехъ – силле.

ЛАЙИХ ТУШ

За яб гузвач садрани
 Гъар жуьредин келекдиз.
 Къимет гузва сад хътин
 Бармакдизни личекдиз.
 Заз чиз, лайих кIвалах туш
 Лезги лугъур эркекдиз
 Негъун милли суварар
 Шагъ гуз гъар са кепекдиз.
 26.06.2018

ПЕХИЛ ЖЕМИР

Пехил жемир зи уьмуьр
 Физва лугъуз гуьрчегдиз,
 За ибадат ийизва
 Гъар са чIавуз керчекдиз.
 На ттум чими хъанмазди,
 Дуьнмиш хъана мичекдиз,
 Шагъ я лугъуз гузва клас
 Гъатта чагъад кичегъдиз.
 23.07.2018

ЗИ УХ

Уьмуьр фена ахвар хъиз,
 Зи гад гару тухвана.
 Суфра акваз дуьньядин,
 Тпун тавуна тух хъана.

ЯтIани зун гъар сана
 Гъар чалашдиз¹ сух хъана.
 Са кардал зун бахтлу я:
 Захь гъарна зи ух² хъана.
 05.11.2020

¹ Чалаш – микроб.

² Ух – хъел (стрела.)

МЕФСЕД' ХЪАЙИЛА

Умун ийиз хъанач зун
 Фарманривди Вахтунин,
 Магърумнавай береда
 Дарманрикай бахтунин.
 Я къил хвенач куьлгедик
 Гьукумдаррин тахтунин...
 Ингъе асас себбар
 Зун ях хъунин, ярх хъунин.
 08.02.2006

¹ Мефсед – insult.

ЖИН ХЪИЗ

Заз къе сефер мефседдин
 Малкамут ччин акуна.
 Шумуд йис я ада зи
 Ручка шулу авуна.
 И ван хъайи яркъасни¹
 Гъахъна кIвализ чIугуна.
 Амма цIвехна ам жин хъиз,
 Ттумуна куьл акбуна.
 28.01.2021

¹ Яркъас – инфаркт.

БАЛГАГЪ

Жегъил чIавуз са мехъерик
 Куьулайла за ганай ваз пIагъ.
 Бензин авай канистра хъиз,
 КуькIвенай вун, къахна аллагъ.
 Шумуд касди, шумуд юкъуз
 Ваз чирнай вуч затI ятIа ягъ.
 Иншаллагъ, вун зи гарданда
 Хъанач ахлуд тежер балгагъ¹
 28.06.2020

¹ Балгагъ – хомут.

ГУЬРЧЕГ ИНСАН

Гуьрчег инсан цIун ялав я.
 Адаз вири тамашда.
 Садбуруз чим гуда ада,
 Садбурун рикI кармашда,
 Гуьрчег инсан гуьзел ятIа,

Ада ччил-цав акъашда,
 Са рехнени тамукъдайвал
 Вири-вири сарашда¹.
 25.03.2021

¹ Сарашун – дибдай дегишарун.

ЦЕЛХЕМРИН ИЛХИ

Зун женнетда ханатIани,
 Жегъеннемда чIехи хъана.
 Жегъеннемда бул авай руьхъ.
 Гъахънай зун фад рехи хъана.
 Чхаяр хъиз куз хиялар,
 Захь целхемрин илхи хъана.
 Къиф къугъвазвай жибинда зи.
 Уьмуьрдин рехъ терхи хъана.
 26.06.2018

КВЕЗ Я ТЕКВАЛ?

Гъатта лахлах къаридизни
 КIанда патав хъана къужа,
 ТахъайтIани мад садрани
 Вини кIваче адан ружа.
 «Уьмуьр», «кIанда» - и гафарихъ
 Гъардахъ ава къе-къе гъижа.
 Квез я теквал чим тагудай?
 Ам я, мурк хъиз, къайи бажа¹.
 14.09.2020

¹ Бажа – камин.

ВЕКЪЕР

Векъерихъни япар ава,
 Векъерихъни ава вилер.
 Буьркъуь тиртIа, биши тиртIа
 Къаз жедачир цавар-ччилер.
 Эхь, цавари гуьзетзава,
 Ша лугъуз чаз гузва телер:
 Бул я гъар затI рази жервал
 Гъам буракъар¹, гъамни эллер.
 29.03.2021

¹ Буракъ – лувар квай балкIан.

ГЪАР САДАН КЪУЛА

Деведин ппар эциг жедач
 Пепедин кIула.
 Асландикай жейран жедач,
 Акваз ви тула.
 На ви хъуьтIуьн раж гъазура,
 Вахт амаз зула.
 Къуй гъамиша цIай аваз хъуй
 Гъар садан къула!
 28.02.2021

ЯШАМИШРАЙ УЪМУЪР!

Аминат Мегъамедовадихъ галаз зи сифте гуъруш 13 йис идалай вилик кыле фенай. Вичин къамат рикледай алат тийидайди тир Фазу Алиевадин тапшуругъдалди зун, адаз Аминатан гъилик вичин сагъламвал гуънгуъна хтун кысмет хъанвай, макъала (ам чи журналда 2008-йисуз чапнава) кхын патал гуърушмиш хъанай. Жегъил духтурдиз азарлуди члехи яшара авайди хъунихъайни кичле тахъана, залан диагноз цийи технологийрикай менфят къачуналди сагъарун вичин гъиле къуна.

Гъеле а члавуз Аминат Мегъамедова онкогематологиядин хилей машгъур алим, илимдин 30-далайни виниз макъалайрин (исятда адахъ абур 204 ава) автор, гъаклни А.И.Воробьеван редакциядик кваз акъатзавай «Лимфадин къурулушдин дактунар» атласдин ва «Гематологиядай руководство» 2 томдикай ибарат тир ктабрин разделрин авторни тир.

2008-йисуз Амината еке агалкъунралди докторвилин диссертация хвена, адакай онкогематологиядин хиле зурба ачухун хъана. Профессор Андрей Иванович Воробьева, адан докторвилин диссертациядин илимдин консультантди, Аминатаз сифтедай лагъанай:

- Вун клеве гъатда, тема четинди я, икъван члвалди садани къачунвайди туш.

- Залай алакьда, - куъруъ жаваб гана Амината, гъатта идалди вичи хивез къачузвай жавабдарвилакай кичле хъанвайтлани. Амината вичин темадай сифтегъан доклад гъазурайла, Андрей Ивановича лагъана:

- Заз и югъ акуна жал?!

Аминат Мегъамедовадихъ яб акалайла, гзаф инсанар ажалдин къармахрай акъудиз алакьай назик и дишегълидиз зи патай авай гуърмет мадни артух хъайиди гъиссна. Аминат Мегъамедовнадилай лимфома сагъарунал онкологар ваъ, гематологар машгъул хъун лазим тирди делилламишиз ва тестикъариз алакьна. Ада министрди ихътин къарар къабулунин ва здравоохраненидин министерстводини приказ акъудунин жигъетдайни чалишмишвилерна. А.Мегъамедова лимфомадин четин жуърейрикай садай азарлуяр сагъардай къетлен проектдин автор я. Ахтармишунар 2015-йисалай инихъ кылиз акъудзава. И проектда Россиядин гематологиядин хилей 22 клиникади иштиракзава. Виликамаз авунвай ахтармишунрин бинедаллаз адахъ 95 процентдин менфятлувал авайди тестикъ хъанва. КВалахди бомба хъиткынай хъиз ван авуна – гъейранвалдайбурулай гъейри, адахъ галаз рази туширбуруни авай, амма Аминат виридаз вичин ачухун тестикъариз гъазур тир.

Доктор Аминат Мегъамедовади гила вичини Россиядин Минздравдин гематологиядин НМИЦ-да пешекарвал хкаждай курсара тарсар гузва. Ада илимрин 5 кандидат гъазурна, адан гъилик чирвилер къачурбурукай садакай отделенидин заведующий хъана.

Вичиз уъмуърда важиблу затлар Амината гъа сифтедилай акI эцигнавай хъи, хизан кутун къулукънавай: адаз вичин илимдин ахтармишунри азарлуяр сагъардай менфятлу къайда арадал гъизвайди чизвай, гъавилей илимдин и КВалах жезмай къван фад акъалтларун лазим тир.

Докторвилин диссертация хвейидалай къулукъ Аминат Мегъамедовадиз РМА ПОдин гематологиядин ва трансфузиологиядин кафедрадин заведующийвилин, Гематологиядин илимдин центрадин отделенидин заведующийвилин ва кылин духтурвилин къуллугъ теклифна. Амма и члавуз ам патал важиблуди хизан ва аял хана члехи авун тир. И мехъер адан уъмуърдин юлдаш Мегъамед Абдурагъманова яргъал тир 9 йисуз вилив хвена. Ам вичини духтур, невролог я, отделенидин заведующий, КВалахдал гъалтайла вичин юлдаш чандилай гъил къачуз гъазур тирвилин ва адан илимдин КВалахдин важиблувилин гъавурда авай. Амината муъгъуббатдивди ва еке гуърметдивди вичин юлдашдикай, адан пешекарвилакай суъгъбетзава:

- Мегъамед нуфузлу ва вичин пеше дериндай чидай кас я. Адан дидени гъахъгинди я, за вичиз екез гуърметзавай къари Аминат Мегъамедовна - гзаф хъсан ва къени дишегъли. Зунни ам тлварун вахар, пешедин рекъайни юлдашар, гематологар я.

Эвленмиш хъайи 4 йисалай Аминатан уъмуърда мад са алааматдин кар хъана: ях-

цӀурни кӀуьд йиса аваз ада сад лагъай аял хана, руш Патя. Исятда адан 8 йис тамам хъанва.

Аминат СергокӀала райондин Кона-сирагъи тӀвар алай гъвечӀи хуьре, гзаф аялар авай хизанда дидедиз хъанай. Агалкьунралди мектеб, ахпа Каспийскдин медучилище яру дипломдалди акъалтӀарна. Диде-буба руша юкьван образование къачунал рази тир. Амма Аминат шегъердиз фена, анжах са имтигъан вахуналди адакай мединститутдин студентка хъана. Гъеле къвед лагъай курсуна амаз ам кӀвалахал акъвазна. МахачкӀаладин 3-нумрадин аялар хадай кӀвалин реанимацияда кӀвалахдайла, йифен дежурстводилай гуьгъуьниз садрани –къведра тарсариз феначир. Амма и кардини адаз ина хъсан кӀиметар аваз кӀелиз манийвалначир, институт акъалтӀарайла, Аминат хъсан тежриба авай тамам пешекар тир.

КӀвалахдай чкайриз пайдайла, Амината къунши Чечня республика хъяна. Ина ада Ножайурт райондин виридалайни яргъа авай хуьрерикай сана кӀвалахана. Виш койкадин чка авай азарханада авайди вири пуд пешекар тир: кылин духтур, стоматолог ва рентгенолог. Амината терапевтвилени, педиатрвилени, садакай масадак акатдай азаррин духтурвилени, гинекологвилени, гъатта бязи вахтара хирургвиле ва акушервилени кӀвалахзавай. Ам ял ядай вахт авачиз, йикъан нормадилар артух кӀвалахуниз, гъатта саки са йисуз мажиб тагунизни килиг тавуна райондай къвезвай тади гъалдин вызовриз финиз мажбур жезвай. Тайинарнавай къайдада вичин пуд йис вахт Чечняда кӀвалахна, Амината Москвада клинический ординатурадиз финин кӀарар къабулна. Четинвилер и жигъетдай саки дурум гуз тежедай бурал расалмиш хъана. Чечняда кыле физвай вакъийриз килигна адаз, «чеченкадиз» куьмек гуз садазни кӀанзавачир. Исятда Амината сивел хъвер алаз рикӀел хкизва вич 1992-йисан августдиз 6 сеферда Грозныйдай Москвадиз самолетда аваз гъикӀ фенайтӀа. Адавай гагъ са, гагъ муькуь направленияр тӀалабзавай, гематологиядилай гъейри, маса пешекарвал хкъягъун меслятзавай. Амма Амината къулухъ чӀугунач. Къисметди адан вафалувилиз еке кӀимет гана –ам РАМН-дин Гематологиядин илимдин центрадиз акъудна. Ина ам, адан гафаралди, вичин уьмуьрда кылин инсандихъ, центрадин директор Андрей Иванович Воробьевахъ галаз таниш хъана.

- Ада зи уьмуьрда ва къисметди къур чка завай анжах зи диде-бубадихъ галаз гекъигиз жеда, - гъамиша вичин Муаллим яз гъисабзавай касдикай разивилин келимаяр лугъузва Амината.

А.И.Воробьеван ва Аминатан гуьруьшди рушан къисметда важиблу роль къугъвана. Ада лагъайтӀа, рушаз Гематологиядин центрадин целевой аспирантурадик экечӀиз куьмекна. Ингъе тамам 15 йисуз ада и центрада кӀвалахзавай девирда виликдай ва гилани ам рушан научный руководитель - истемшишдай, амма жегъил дагъви рушахъ алимвилин чӀехи бажарагъ ва илимдин рекъий къетӀен потенциал авайди акур кас яз амукъзава.

Аспирантура акъалтӀарайла, Амината къве йисуз РМА ПО-дин гематологиядин ва интенсивный терапиядин кафедрадин ассистент яз кӀвалахна, ахпани, диде-бубадин тӀалабуналди, Дагъустандиз хтана.

Аминат ЦРКБ-да гематологиядин отделенида кӀвалахал акъвазна. Москвадилай гуьгъуьниз, гъелбетда, адаз гзаф крари азаб гузвай. Гъар юкъуз ам руьгъдай аватдай четин месӀайрал расалмиш жезвай: иви авач, тромбоцитар авач, палатайра лазим тегъерда михъивал (стерильность) авач. Къве йисуз кӀвалахдайла кӀулухъ, 2002-йисуз, Аминат элкъвена Москвадиз хъфена, гила докторантурадиз.

Мусибатдин бедбахтвилерихъ ва кыникърихъ галаз, абурни чи кӀвалахда, гъайиф хъи, жезватӀани, зун абурухъ галаз садрани вердиш жедач. Завай, духтурдивай хъиз, азарлудаз муьквара вири хъсан жеда, сагъардай курс кыле тухвана куьн сагъ хъжеда, ам 5 йис вилик тир сагъар тежедай азар гила вири хъсан жеда лугъуз хъунин гафарихъ уьмуьрда маса са шадвални гекъигиз жедач. Азарлудан шадвилев ва умудлувилив ацӀанвай вилер акун патал мад ва мад зегъмет чӀугъуз зун гъазур я!

Амината азарлуяр ажалдин кӀармахрай акъудиз алакъай дуьшуьш-рикай суьгъбетдайла, адан чиниз нур чкӀизвай. Зун адаз килигзава ва, налугъуди и аламатдик за жуван пайни кутазва. Бес чӀуру диагнозда гъалибвал къазанмишнавай ва уьмуьр давамарун къисмет хъанвай ксарин патахъай гъикӀ шадвалдач къван? Абуруз бажарагълу, зегъметдал рикӀ алай, руьгъдиз гзаф чӀехи ва михъи алим ва духтур, чи ватандаш Аминат Мегъамедовна Мегъамедовадикай себеб хъана чпин уьмуьр давамарда. Гъавилиял зи рикӀни шад я: къуй яшамшрай уьмуьр!

Эльмира ИБРАГЪИМОВА

ФИЗИК-ЛИРИК

Чи республикадин тарихдин къамат дагъви игит дишегълийрин тIварари багъа къашари хъиз гуърчегарзава. Абурун гъакъисагъ зегъмет, зурба жуърэтлувал, зегъметкешвал ва гележег хъсанарун патал чпелай алакьдай вири жуъредин крар къилиз акъудун рикIелай алатдач ва алудун герекни туш. Чаз а дишегълийрин тIварар рикIелай ракъурдай ихтияр авач.

Зумруд Гъажикъурбановна Ханмегъамедова - табасаран халкъдин тIвар-ван авай руш, машгъур педагог, просветитель, шаир я. Ам табасаранви дишегълийрикай къилин образование къачур сад лагъайди я ва вири умуър вичин халкъ патал къуллугъ авуниз бахшна.

Зумруд Ханмегъамедова 1915-йисуз Хив райондин дагълух Кандык хуьре дидедиз хъана. Ам алимар-суфистар тир Гъажи-Къуттай эфенди Кандиквидин ва Гъасан Алкъвадар эфендидин машгъур тухумдай я. Адан диде-бубадин - Гъажи-Къурбанан ва Секинатан къадар-къисмет заланди хъана. 1937-йисуз Гъажи-Къурбан, военный офицер, тапан таъсир кутуналди репрессийрик акатна. 1938-йисуз адаз гуьлле гана ва гзаф йисар алатайла, адак кутур тахсиркарвилер субутиз тахайвилей адан тIвар туьгъметдикай хкудна. Секинат, гъеле жегъилзамай дишегъли, 5 аял гваз къилди амукъна.

Ибур залан вахтар тир, кулак я лугъз къакъуднавай майишат гуьнгъуна хтун хъувуна кIанзавай, амма хизанди дурум гана, зайифвалнач, къарши яз, вирида кIвалах давамарна, хъсандиз кIелизни, сада-садхуьзни хъана. Секинаталай вичин балайриз виридалайни къилинди - сада муькуьдан патахъай жавабдарвал чIугунин, сада муькуьдаз куьмек гунин гъиссер ва, гъич са куьнизни килиг тавуна, рикIе кIелунин еке ашкъи аваз тербия гуз алакьна.

Дербентдин педучилище акъалтIарайдалай къулухъ Зумруд Хивдин мектебдиз гъевчIи классрин муаллим яз хтана. Мектебдин къиле авай ксариз

рушахъ дуьм-дуьз илимрай алакьунар авайди ва адавай чIехи классра математика ва физика са кIусни четинвал авачиз гуз алакьдайди къатIана. Дявдин вахтара муаллимар бес жезвачир, Хивдин райкомди республикадин образованидин наркомдиз рекъе твазвай вири тIалабунриз хкъезвайди са жаваб тир: «Алай вахтунда чахъ педагогвилер ресурсар авач».

Маса чара авачир: къенепатан ресурсар ишлемишдайвал хъана, Зумруд кIелунар давамариз ракъурна.

1943-йисуз Зумруд Махачкъалада пединститутдин физикадинни математикадин факультетдиз гъахъзава. 1948-йисуз анаг акъалтIарна, хайи мектебдиз Хивдиз хкъезва ва чIехи классра кIелзавай аялриз математикадай, физикадай ва астрономиядай чирвилер гун давамарзава.

Вири и йисара, налугъуди, адан шаирвилер бажарагъ - чарадан дердиникай хабар къадай, рикIе ашкъигъевес авай, намусдин вилик михьи, вичин хайи ерийрал, халкъдал ашукъ, ягъ-намус вине къазвай дишегълидин бажарагъ вичин къилдин аламда яшамиш жезва. Иллаки шииррай Зумруд Ханмегъамедовадин умуърдин къанунар ачухдаказ аквазва - таб ва къевчин хъун, жадувал ва гъарамзадавал, эдебсузвал ва авамвал ада негъзава. Зумрудалай вичин халкъдин фольклордин къетIен, гуърчег къаматар ишлемишдуналдин, вич яшамиш жезвай обществундин эскиквилер арадай акъуддай ва умуърдин лайихлувилер къалурдай къаматар арадал гъуналди ам цийи, алай аямдин рангаралди

девлетлу ийиз алакьзава. Табасаран чIалалай гъейри, ада вичин эсерар лезги чIалалдини, азербайжан чIалалдини, урус чIалалдини хкъизвай.

Педагогвилер вичин рехъ Зумруд Ханмегъамедовади вичи гъеле дяве башламиш жедалди вилик кIелай Дербентдин педучилищеда давамар хъувуна. 1953-йисалай 1993-йисалди ада математикадин, физикадин ва астрономиядин тарсар гана, студентриз илимдин алам ачухна ва цийи чирвилер гана. Студентрин арада кIевивал гвай, амма гъахъвал кIани муаллим такIан садни авачир.

Вири кандиквияр, ваъ! – Дербентдилай яргъаз физвай ва яиниз са кар-кIвалах аваз атанвай вири табасаранвияр Зумрудан кIвализ мугъман жезвай. Чилел мес вегъедай ва къуншийривай раскладушкаяр къачудай вахтарни жедай – вири мугъманриз чка бес жедачир. Зумрудан гъевчIи ва къулай кIвализ атай виридаз анай рикIин чимивални, са истикан чай ва фан кIус жагъидай.

Чи игитдин рикIин мердвилекай, ачухвилекай ва адан мугъманпересвилекай суьгъбетардай ксар къенин юкъузни амазма.

Сакинат Алкадарскаяди, Зумрудан стха Бейдуллагъан руша суьгъбетзава: «Зун гъевчIиди тирла, ада заз шак алачиз хъиз гъевчIи задачаяр гудай. Гъахъ-гъисабар ийиз чирдай, космосдикай ва планетайрикай суьгъбетардай... заз адан патав физ гзаф кIандай – абурун кIвале дагIана гина суварин жедайди тир, налугъуди иза суварин гъазурвилер аквазва. Ибур виридалайни рикIел аламукъдай легъзеяр тир.

ЗУМРУД ХАНМЕГЪАМЕДОВА

Адаз инсанар пара к'андай: тафават авачиз, мукъва-к'илияр, чирхчирар, дустар. К'еве авай низ х'айит'ани куьмек гун, Зумруд эмедин вичин пак буржи ва везифа яз г'исабзавай. К'валахдин йисара эмедихъ шегъердин властдин векилар тир г'заф к'адар алак'аяр х'анвай, амма садрани ада абурукай вичиз х'ийир к'ачурди туш.

Пек-партал ада г'амиша халис муаллимдиз кутугайвал алу'к'дайд – юбкани кофта. Безекрал адан рик' алайди тир. Авайвал лаг'айт'а, абур са артух г'заф алу'к'дачир, и кар ада муаллимдиз кутуг тавурди яз г'исабдай. Тек-бир сефerra безекрал алу'к'на вичиз килигиз ам х'уьредайд: «Зи мешанвилелай г'ил к'ачурт'а жеда к'ван!» Зи рик'ел к'ени алама за адан япаг'анрин к'ашари гузвай нурарал г'ик' г'ейранвалзавайт'а!

Адаз ч'ехи сандух авай. Чаз ам адан патав фин г'заф хуш тир, дап'ар алудна, адан к'ыл алуддай... Нефес ак'уд тийиз чна Али-Бабадин сирлу алемдай низвуч ак'атдат'а луг'узвилев хуьдай. Г'амиша им лап х'сан са зат' жедай – к'осынка ва я шарф, г'илик акалдай цам, яйлух ва я кац алай к'ватида авай немсерин запун. Адаз инсанриз шадвал, пишкешар гуз, г'заф к'андай.

Адан г'илерикай рахайт'а! Адаз хразни, цвалар ийизни чидай. К'вале гам храдай тарар авайди тир, азад г'ар са дек'ик'а х'анмазди ам гамунихъ ацук'дай. Ч'ехи гамар, гебеяр, дорожкаяр... Абур ада г'асятда виридаз пайдай; заз чиз, Зумруд эмедин салфет-каяр, гебеяр, дорожкаяр адан к'вализ муг'ман х'айи виридахъ амазма.

Ада чи халк'дин тарихдик'айни г'заф суьг'бетардай, ам лап дибдай чидай – вуж г'инай тирт'а, вуж нин мук'вади тирт'а, г'ик' яшамиш жезвайт'а, квелди машг'ур тирт'а, вичелай гуьг'уьниз вуч тунат'а. Зун г'амиша аламат жезвай кар тир, вич физик, материалист яз, ада инсандин руьг'дин девлетлувализни т'имил к'ьимет аваз г'исабзавачир. - Анжах вичин жуьреба-жуьрвилелди алем к'уватлу ва сад тирди, эгер руьг'дин девлет тах'айт'а, фикирар са куьнайни туш, - луг'удай Зумруд эмедин. - Ам чи

арада амачиз г'заф йисар алатнава, амма зи уьмуьрдин г'ар са йис алатурдавай за адан гафарин, суьг'бетрин, фикиррин к'ьиметлувал мадни дериндай г'иссзава.

Шаг'велед Шаг'марданов, Дагъустан Республикадин Халк'дин шаир, Зумруд Г'ажик'урбановнадин виликан ученик:

«Зун г'еле мектебда к'елзамай аял тирла, Зумруд Г'ажик'урбановнадин стха Бейдуллаг' Ханмег'амедова заз бубадин шииррин ктаб чапдай ак'удиз куьмекнай, зун г'атта Махачк'ялада адан к'валени х'анай. Ада заз Дербентдин педучилищедиз финин теклиф ганай. «Вунзи вахангуьзчивилик жеда, ада вакай математик ийида!» - зарафат кваз лаг'анай ада. Училищедиз зун рег'ятдиз г'ах'на, г'асятда зун группадин староставиле х'яна. Зумруд Г'ажик'урбановнади вири студентриз вичелай алак'дай вири куьмекар гудай, эгер студентдихъ чирвилер к'ачунихъ ялунни аваз х'айит'а, ам муаллим патал баг'ри касдиз элк'ведайд. 1969-йисуз зун адан меслятдалди МГУ-дин патав г'вай математикадин школадиз заочнидаказ г'ах'на, заданияр абуру почтадай рек'е твазвай. К'елиз г'ах'дайла к'алурнавай шарт'аралди, анаг агалк'унралди ак'алт'арайт'а, аялар МГУ-дин матфакдиз к'абулзавай. Ваь-ваь, вичелай алак'дай куьмекар гуз Зумруд Г'ажик'урбановнади заз луг'удай: «Вуна и мектеб куьтяг'на, училищени ак'алт'арна, г'ах'да вун МГУ-диз, хтана вуна математика гуда ина, училищеда!».

Зун лаг'айт'а М.Горькийдин т'иварунихъ галай Литературадин институтдиз г'ах'на, заз писателвилел машг'ул жез к'анзавай. Ак' х'ана х'и, а ч'авуз захъ хизан х'анвай, аялар авай, г'авилай за заочнидаказ к'елзавай ва г'а са вахтунда райондин газетда к'валахзавай. Заз пис кич'е тир, Зумруд Г'ажик'урбановнадиз зи «хаинвликай» хабар жез! К'валахда заз Дербентдин библиотекадай ктабрикай мук'вал-мук'вал менфят к'ачун лазим к'везвай. Анин заведующий Раиса Мамедовна Зумруд Г'ажик'урбановнадин дуст тир, за

адавай закай математик тах'айди зи виликан муаллимдиз луг'ун тавун т'алабнавай. Са сеферда зун г'заф ктабарни журналар гваз библиотекадай эк'еч'завай, заведующийни зун рек'е тваз к'ежел эк'еч'навай. И арада Зумруд Г'ажик'урбановна патавай физ жеда. Зун акурла, ам г'заф шад х'ана, зи гардан к'уна: «Шаг'велед, чан хва, вун акулал зун пара шад я! Вуна, заз чиз, 3-курс ак'алт'арзава?». Зун пара утанмиш х'анваз, вилер к'евиз алах'на. Раиса Мамедовнади луг'уда: «Ада Литературадин институтда к'елзава, Москвада!». Зумруд Г'ажик'урбановнади умудсузвиле залан нефес ак'адарнай ва давамарнай: «Вучда к'ван, амни важиблу кар я...».

За х'сан к'илихдин, ак'алт'ай намуслу, рик' ч'ехи ва мих'и инсандин гуьзел шииррин к'ват'ал ак'удун х'сан ва важиблу кар яз г'исабна. Зун аламат х'анвай, сифте сефер адан шиирар к'елайла! Мумкинвал х'анмазди, зажуван рик' алай муаллимдин шииррин к'ват'ал - «Кружево лучей» г'азурна ва табасаран ч'алалди чапдай ак'удна. Ам табасаран халк'дин лирикадин ва гражданвилеин шииратдин гуьзелвилеин г'веч'и чешне я ва г'ак' амук'ни ийида.

Заз ва адан г'илик к'елай вирибуруз адакай к'ени майилар ва рик'ел х'кунар ама. Ада вичин хуьруьнвяяр абуру аялар к'елиз рек'е тун патал ак' инанмишардай х'и, к'елиз к'андай г'ар са аял патал ада ак'ван еке чалишмишвилер ийидай х'и!

К'енин юк'узни г'заф ксари чпи образование Зумруд Г'ажик'урбановнадин к'евиз истемешунин ва ада рехъ к'алурунин нетижада к'ачурди тестик'арда.

Зумрудан экуь к'амат чи рик'ера г'амиша амук'да...».

Г'заф вахтарачун инсан патав гумай к'ван адан важиблувилеин г'авурда г'атдач, анжах вахтуни, сафунни х'ыз герек авачирбур к'вадарайла, гележег патал яратмишайбурун т'варар уьмуьрлух яз хуьда!

Суьлг'ият БУЛГАЕВА

Ви уьмуьрда виридалайни кылиндивучя лагъай суалдал ам мягътел жеда:

- Вири: кIвалах, зун чпин даях яз гысабзавай хизан, багъри инсанар, къени дустар, кIвалахдин юлдашар...

Белки, гъавилай я жеда ам вичиз мажал хъайи гъар са декыкыа, ваъ, вич патал ваъ, пакадал вегъенвай хейлин крар, месэлаяр гъялунал машгъл жезва. Им мад сеферда кIвалах я... Ам гъамиша гзаф ава...

Журналист патал Ханум Исаева хътин инсанар – халис жагъин тийир хътин затI я. Ам са четинвални авачиз гъи жуьредин хъайитIани даIларар ахъайиз жедай, руьгъдиз, рикIиз ва фикирриз регъатвал тагузвай, абур фикиррик кутазвай лап четин даIларарни кваз ахъайзавай сирлу куьлег хъиз я. КIвалахдин юлдашриз ам регъбер ваъ, насыгъатчи, идеяйрин хазина я.

Гъа икI, вуж я ам, Ханум Исаева? Райондин образованидин управленидин регъбер, «Россиядин 100 лап хъсан школа» конкурсдин лауреат, Сергокъаладин депутатрин собранидин депутат. Амма вири санал ваъ.

Ханум Набигуллаевна Iимил рахадайди я, гъавилай вичикай ихтилат ада гъар са гаф хкъягъиз ийизва. Амма лугъузвай гъар са гафунай аквазвайвал, ам кIвалахдив акьул-камалдивди эгечIдай, ийизвай кардиз дуьз къимет гудай, кылиндини кIанинди чара ийиз жедай инсан тирди аквазва. Гъа и карди адаз гележегдин пеше хкъягъунизни таъсир авуна. Ханумаз гъамиша чизвай чирвал хъун ва ам алапатдин дубня анжах чириз башламишзавай бурал агакъарун - им са куьнивни гекъигиз тежедай бахт я.

Школадиз ам урус чIаланни литературадин муаллим яз 90-йисарин эвел кылера фена. Амма алапат жедай кар тир хъи, эгер Ханум анжах муаллимвилин пешедал акъвазнайтIа. Муаллимвиледай гъейри ада кIелунинни-тербиядин рекъай директордин заместителвиле кIвалахна.

– Акъалтзавай несилди, гъар сеферда са гъина ятIани чпин хас лишанар хуьда, са гъина ятIани муаллимдиз цIийивилер ачух жеда, кыл акъат тавунвай. Ихътин арада ам масабурун тежрибадиз вил вегъиниз, фикирдихъ яб гуниз мажбур жезва, яни психологрин, маса пешекаррин - аялрин четин тир «къенепатан дубня» хъсан чидайбурун. Бес чи аялар, гъикъван лагъайтIани алай вахтунда маса уьмуьрдиз аватнава, абур

ИХЪТИН КУЪРУЪ ЯРГЪАЛ ТИР УЪМУЪР...

адетдин тербиядин бур туш, къенин юкбуз чи дагъустанвийрин аялрин са пай сергъятар авачир соцсетрин есирар я. Амма за кез ик лугъун, – вичин фикирар ачухзава Ханум Набигуллаевнади, – алай девирдин жегъилар вагътедай тефидай бур я лугъудай гафарихъ агъамир. Эгер вуна, муаллимди хъиз, гъар са ученик гуьзчивилик кутуртла, общественный кваллахрал машгъл авуртла, адан квалле вуч гълалар аватла чириз алахъйтла, гъатта тарсарай агак тийизвай ученикни чирвал къачуз алахъда, адат тарсарихъ итиж жеда, школадин уьмуьрдани, конкурсра, концерттра, спортдин акъажунра иштиракдай гъевес жеда.

Ихътин фикирал амал ийизвай, чарадан дердиникай хабар къадай жегъил муаллим директорвиле тайинарайла, кваллахдин юлдашар садни алаамат хъаначир. Ханум Набигуллаевнадин теклифдалди ва алахъунралди школадикай О. Батыраян тварунихъ галай лицей хъана. Жегъил директорди лицейдин образованидин рекъени са хейлин дегишвилер туна. Им гила илимдин центрадиз ухшар тир.

Ахпа райондин образованидин управленидин начальниквиле тайинардай кас герек хъайила, райондин къил М. Омарова Ханум Набигуллаевнадиз эверна ва райондин кар алайбурукай сад тир и хел виликди тухунин ва аниз регъбервал гунин теклифна. Ваъ, амьгътел хъаначир, амма вичин хиве гъатзавай жавабдарвал адат чизвай.

Ханум Набигуллаевна а кардихъ инанмиш я хъи, гъар са мурад, эгер ам дуьздаказ вилик эцигайтла, къилиз акъатда ва ада нетижа гуда. Мадни, эгер алай девирдин илимдин системада советрин девирдин машгъл педагогрин методика ишлемишайтла, ада школаяр мадни вниз тир чирвилерин жергейриз хкажда.

Х. Исаевади вичи и кар патал вири къуватар эцигзава. Ада региондин, вироссиядин, вирихалкъарин илимдин конференцияра, элкъвей столра иштиракзава.

Сергокъала райондин школьникри чпивай республикадин деражадин олимпиадаяр иштиракиз жезва лагъана дамахзава. Хъсан нетижаярни жезва, муаллимрин виридан къуватар эцинуналди. Сергокъала-

дин муаллимри тарсар тухунин ва тербиядин кваллах тухунин тежриба республикадин дережада аваз маса муаллимриз чешне хъиз къалурзава. Мадни Ханум Набигуллаевна инанмиш я хъи, чи уьлкведа къадагъа авунвай экстремистский тешкилатрихъ галаз женг члугунихъ сад тир программа хъун лазим я, кваллахни вири хилера тухвана кланда.

– Виридан риклел алама а кичле вахтар, жегъилар гел галамачиз квахъдай, тамариз катдай, жихад ийиз эвер гузвай, рагъэкъечидай патан терефдаррин таъсирдик кваз. Къе и гълалар дегиш хъанва, амма им бедбахтлвилер чалай алатна фена лагъай члал туш. Терроризм ва экстримизм маса, вилиз таквадай жуьрейриз элкъвена инсандин къанажгъдиз таъсирзава.

Чарадан дердиникай хабар къадай Ханум, квекай жегъилрихъ галаз рахайтлани, риклин чим гуз алахъзава. И карди ада вичелди члугвазва, муаллимдинни аялрин арада ихтибарвал, риклин дерт ахъайдай мурад жезва. Ада ачухдиз алай вахтунда акъалтзавай несил ватан клан хъунин гъиссер кваз члехи авуниз, лайих тир тербия гуниз манийвал гузвай образованидин, медениятдин са бязи нукъсанрикай вичин фикирар лугъузва.

Ихътин тербиядин рекъей дегишвилер тунин мурадди «Патриотическое воспитание учащихся образовательных учреждений» программа арадал гъунин эвел эцигна. И программадин бинедаллаз тербиядин проектни арадал атана, гуьгъуьнлай гъа и проектдай абуру грантни къачуна. Гъаклини Ханум Исаевади «Спешить творить добро» программани кардик кутуна. Ида аялар мергъематлувилин, регъимлувилин, инсан клан хъунин, масадан дердиникай хабар къунин гъиссер кутуниз ва абур раиж авуниз куьмекзава.

Ваъ, къайгъусуз архаинвал авун – ам «чи Ханумаз», ик адат кваллахдин юлдашри, дустари, мукъвакъилийри лугъузва, хас туш. Арада мензил аваз тарсар тухун, и тлугвалдин арада акъатай ада муаллим патал хъсан тежриба яз гъисабзава. Гъаклини «Земский учитель» программа – вичин мурад-метлеб жегъил пешекарар хуьрериз кваллахиз

атун тир – ада кар алайбурукай сад яз гъисабзава.

Ханум Исаева – 16-далай виниз илимдин кваллахрин ва къве учебно-методический пособидин автор я. Ам Санкт-Петербургдадин Невский ассамблеядин член, вироссиядин педагогрин собранидин ва урус члалани литературадин муаллимрин Ассоциациядин членни я.

Чи игитди тухузвай общественный кваллахдин тум-къил авач. Гуьрметдин грамотаяр, чухсагълудин чарар, дипломар... вири гъисабажеч. Ам «РФ-дин Умуми образованидин лайихлу работник», «РД-дин лайихлу муаллим», РФ-дин лап хъсан муаллим конкурсдин гъалибчи, РД-дин президентдин грантдин сагъиб, «Россиядин 100 лап хъсан школа» конкурсдин лауреат я.

Бес хизан? Хизан ада школадивай къерех ийизвач.

– Масакла жезвач, – хъверзава Ханум Набигуллаевнади. – Ингъе закай бадени хъанва! Руш Патимата вичин вахтунда школа къизилдин медалдалди акъалтларна, гуьгъуьнлай ДГУ, юрфак, ДГПУ; ада педагог-психолог яз кваллахзава. Адат 2 велел ава. Хва, Султлана Москвадин автомобильно-дорожный университетдин Махачкъаладин филиалакълтларна, ада Сергокъала райондин МВД-дин структурада кваллахзава. Гуьул – Иса эцигунардай устлар я. Вири акл хъана хъи, чна чун тамам хъийизва, – лугъузва Ханума.

Амма инал ада чун са тлимил алдатмишарзава. Ингъе са-са кирпич эцигиз квал хкаждай жуьреда, ада хизан хкажна, квалчел акъалдарна. И карда адан зегъмет пара я. Ханума фикирзавайвал: виридалай багъади уьмуьрда вун хайи ва вуна арадал гъайи хизан я. Хизан ам патал рекъелай алат тавун патал ишлемишзавай компас хъиз я, вири мурадар къилиз акъудиз куьмекзавай...

Машгълатар? Авани абур адахъ? Им мадни клелун я, классикадин ва алай аямдин литература, яратмишдай ва ахтармишдай. Мадни туризмдал рикл ала чи игитдин. Дагъустандин вири хизанра хъиз, Ханумаз мугъманар къабулиз пара кланда ва дуствал хуьзни чида. Ингъе гъа ихътинди я чи игит...

Айшат ТАЖУДИНОВА

Женщина Дагестана

На лезгинском языке
Учредитель:

Министерство информации и печати
Республики Дагестан.

Главный редактор

Н. М. КЕРИМОВА
e-mail: j-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:

заместитель главного редактора

А. Ю. АБДУРАХМАНОВА,
e-mail: delia25@mail.ru

ответственный секретарь

С. Х. БУЛГАЕВА

редактор русского выпуска

Г. Х. АСАДУЛЛАЕВА

редактор аварского выпуска

Б. Ш. МУХИДИНОВА
bahu4y@mail.ru

редактор даргинского выпуска

П. Г. ВАГИДОВА

редактор кумыкского выпуска

П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА

редактор лезгинского выпуска

Н. Н. ИБРАГИМОВА
e-mail: shikhnabieva1981@mail.ru

редактор лакского выпуска

З. Т. АБДУРАХМАНОВА

редактор табасаранского выпуска

С. М. ИСРАФИЛОВА

Корреспонденты:

Э. ИБРАГИМОВА,
А. ТАЖУДИНОВА,
В. РАТЕНКОВА.

Заведующий редакцией

С. М. ГАМЗАТОВА

Художественный редактор

Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,
e-mail: guleymat@mail.ru

Адрес редакции и издателя:

367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1а.
e-mail: j-dag@mail.ru

Журнал отпечатан в типографии:

ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».

Телефоны редакции:

65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

Официальный сайт журнала «Женщина
Дагестана»: женщинадагестана.рф

Дано в набор 30.06.2021.

Подписано в печать 12.07.2021.

Формат бумаги 60 x 841/8.

Объем: 5,5 печ. л.

Заказ № 0705. Тираж (2951) 364 экз.

Журнал для семейного чтения. Издается
с 1957 г. Выходит на аварском, даргинском,
кумыкском, лакском, лезгинском,
русском, табасаранском языках один
раз в два месяца.

Свидетельство о регистрации СМИ ПИ
№ ТУ05-00429 выдано Управлением
Федеральной службы по надзору в
сфере связи, информационных техно-
логий и массовых коммуникаций по
Республике Дагестан.

На обложках:

1 – Динара Эминова – директор
Государственного лезгинского музыкально-
драматического театра им. С. Стальского;
III – Работы А. Хаджаева.

Художник, Устлар, Педагог

Художник Альберт Хаджаев Дагъустанда ва адалай къецени виниз тир дережадин мастер-реалист яз машгур я.

Альберт Хаджаев 1937-йисуз Дагъустан АССР-дин Буйнакск шегерда дидедиз къана. Келунар акалтIарайла, адаз аскервилез эвер гана. Ватандин вилик буржи лагъайтIа ада Германияда, дуьньядин культурадин центрайрикай сад тир Лейпцигда къилиз акъудна. Армиядилай гуьгъуьниз ада са шумуд йисуз «Дуствал» кинотетрада художник-рекламист яз зегъмет чIугуна. Бажарагълувал махус чирвилералди мягъкемарун лазим тирди аннамиш-завай ам кIелиз физва. 1972-йисуз ада профессор Корнелий Барнабович Санадзедин гъилик Тифлисин художникрин госакадемиядин живописдин факультет акалтIарзава.

Дагъустандиз хтайла, ам М. А. ЖемалантIварунихъ галай Дагъустандин художественный училищеда тарсар гунив эгечIна ва гъасятда республикадин яратмишунрин гурлу уьмуьрдиз гъахъна. Вичин истемишунралди ва вичин гъилик вердишвилер къачузвай-бурун рикIера гуьрчегвилехъ халисан муьгъуьббат куькIуьрунин ва абур яратмишунрин рекьел ашукъарунын мураддалди Хаджаева студентрин патай еке авторитет къазанмишна. Идан нетижа яз жележгдин бажарагълу жегъил художникар - Адил Астемиров, Арсен Къурбанов, Тимур Сулейманов, Избат Уруджева ва масабур майдандиз акъудиз куьмекна. Вичин гъилик вердишвилер къачурбурукай икъван бажарагълу ксар хкагуналди гъар кткай муаллимдивай дамах ийиз жедай кар туш.

А.Хаджаеван живописдин гъа сифте кIвалахри - «Руш Фатима», «Куьгъне цур», «Барият» - художникрин, искусствеведрин ва тамашачийрин фикир желбна. Адан кIвалахриз туьнтвал, психологиядин жигъетдай деринвал ава, абур устадвилелди тамамарнава.

Художникди вичин бажарагълудин цийи терефар инанмишвилелди ачу-

харзава. Амма, международный, Вириосоюздин ва Вирироссиядин 30-далай виниз выставкайра иштирак авунизни килиг тавуна, персональный сад лагъай выставка анжах 2017-йисуз ачухзава.

Адан живописдин эсеррихъ лап назиквал, гъар садан рикIиз гъахъиз жедай устадвал ава. Ам живописдин чан гъизвай гъар са эсердин къамат дуьм-дуьздаказ жагъуриз алахъзава, рикIе еке кIанивал аваз шихинал чка къазвай рангари къетIен алем арадал гъизва. Еке устадвилелди къхъенва ада «Курклидай тир Шаза рикIел хкун» кIвалахда тебиатдин шикил: дагъви дишегъли къуд патахъай элкъуьрна къунвай дагъларин ақунар, михъи гъава, гарун виришар, террасайриз ухшар авай баябан тир чуьллер.

А.Хаджаевакай живописдин эсерар кхъизвайдакай хъиз рахадайла, ада художник-график, генани дуьз лагъайтIа, ктабрин график яз чIугур еке зегъметдикайни талгъана жедач. Художникди Дагъустандин, Россиядин, къецепатан авторрин 200-далай виниз ктабар вичи чIугунвай шикилралди безетмишнава.

Художникдин яратмишунра натюрмортди къетIен чка къазва. Еке бажарагълувилелди арадал гъанвай натюрмортар – ам гъар са затIуниз философиядин къатIунралди килигзавай тегъер я. «Куьгъне цур», «Шадвилин натюрморт» - и затIарал бажарагълу устаддин гъилик чан акалтIазава. Яшайишда ишлемишзавай куьгъне затIарай адаз несилрин тамам са уьмуьр аквазва, чаз абурун кIалубрин ва рангарин гуьрчегвилел гъейранвал ийиз эверзава.

1984-йисалай А.Хаджаев СССР-дин (Россиядин) художникрин Союздин член я, Дагъустандин художникрин уьмуьрда гъамиша активнидаказ иштиракзава.

Дагъустандин художникрин жергеда ада лайшлу чка къазва. Адан кIвалахрай гъамиша адан чин - халис устаддин кIалуб аквазва.

Макъала интернетдай къачуьна

Портрет внучки Шамиля Нафисат

Произведения Альберта Хаджаева хранятся в центре «Росизопробанда» в Москве, Дагестанском музее изобразительных искусств имени П. С. Гамзатовой в Махачкале, Дагестанском государственном объединенном историко-архитектурном музее Махачкалы, Министерстве культуры Республики Дагестан, Музее боевой славы Буйнакска, а также в частных коллекциях в Дагестане, России и за рубежом.

Балхарка

Дагестанский натюрморт

Обсуждение работ

Праздник первой борозды

А. Хаджаев 2009

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЛЕЗГИНСКИЙ
НАЦИОНАЛЬНО-ДРАМАТИЧЕСКИЙ ТЕАТР ИМ. С.

Сулейман
Стальский

